

अथर्व वेदीय-

निघण्टुः

कौत्सव्यमुनि प्रणीतः ।

सम्पादक—पं० राजाराम प्रोफेसर

डी० ए० वी० कालेज लाहौर ।

सन् १९२१ ई०, सं० १९७८ वि०

मैनेजर हरभगवान शर्मा के अधिकार से वाम्बे मैशीन
प्रेस लाहौर में पं० राजारामजी के लिए छपा ।

प्रथमवार }
१००० प्रति

{ मूल्य ॥३॥

ओ३म् भूमिका ।

वेद संसार के सकल साहित्य में प्राचीनतम ग्रंथ है । यह देशी तथा विदेशी विद्वानों का स्वीकृत सिद्धान्त है । सर्गारम्भ में यही एक ज्ञान था, जिस के द्वारा आदि में लोगों को ज्ञान हुआ यह हमारा युक्ति तथा प्रमाण सिद्ध स्थिर सिद्धान्त है । यही वेद ऋग्, यजुः, साम तथा अथर्व इन चार नामों से प्रसिद्ध है । प्राचीन साहित्य से यह भी निश्चय होता है, कि पुराकाल में वेदाध्ययन के सुभीते के लिये प्रति वेद के शिक्षा कल्पादि ६ अङ्ग भी रचे गये थे । यह “कौत्सव्य निघण्टुः” नामक ग्रंथ अथर्ववेद सम्बन्धी है । यह पुस्तक अथर्व परिशिष्टों में आया है । समग्र अथर्व परिशिष्ट ७२ हैं और यह पुस्तक उस में ४८ वां है । इन परिशिष्टों की ठीक निर्माण तिथि बताना कठिन है, तो भी यह कहा जा सकता है कि ये परिशिष्ट बहुत प्राचीन हैं । सायण, हेमाद्रि, तथा कौशिक सूत्र भाष्यकर्ता केशव ने इन्हें अपने २ लेखों में उद्धृत किया है ।

परिशिष्टान्तर्गत यह पुस्तक भी बहुत उपयोगी है । यद्यपि यह ग्रंथ ऋग्वेदीय निघण्टु से बहुत मिलता है, तथापि इस में कई पद नवीन भी हैं जो मंत्रार्थ समझने में बहुत सहायक है ।

कौत्सव्य } इस निघण्टु के कर्त्ता आचार्य कौत्सव्य का काल
कौन है } बताना कठिन है । हमने समग्र मुद्रित आर्ष साहित्य

में यह नाम ढूँढा है परन्तु इस नाम के आचार्य का पता कहीं भी नहीं मिला । प्रथम बार इस ग्रंथ का वर्णन मार्टिन हाग (Martin Haug) ने Indische studien book 9th १८६५ सन् के पृ० १७५ पर किया है । उसने इस ग्रंथ को प्रथम १८६४ ई० में बड़ोदा के एक पुस्तकालय में पं० चिन्तामन शास्त्री के उद्योग से देखा था ।

द्वितीय वार इस का वर्णन Baltimore निवासी प्रो० ब्लूमफील्ड ने अमेरिकन जर्नल औफ और्थण्टल सोसाइटी में किया है (देखो J. A. O. S. Vol. 15. Psoceeding of 1890 P. 48) उस लेख में ब्लूमफील्ड ने यास्क निघण्टु के पदों से तुलना करके एक तुलनात्मक पद सूची भी दी है ।

अन्त में प्रो० वेवर और प्रो० ब्लूमफील्ड की प्रेरणा से जर्मनी में J. V. Negelein और अमेरिका में G. M. Bolling ने समग्र अ० परिशिष्टों का सम्पादन आरम्भ किया । भिन्न २ स्थान निवासी दोनों लेखकों को जब यह पता लगा, कि हम दोनों इस एक ग्रंथ को ही सम्पादन कर रहे हैं, तो वे दोनों मिले और मिल कर उन्होंने ने ७२ परिशिष्ट युक्त The Pari-sistas of the Atharv-veda नामक ग्रंथ रोमन लिपि में १९०९ ई० में लीपज़िग (Leipzig) में छपवाया था, जिस के अन्तर्गत ४८ वां ग्रंथ यह हमारा कौत्सव्य निघण्टुः है ।

इस पुस्तक को वेदोपयोगी जान पं० भगवद्दत्तजी ने मुझे कहा कि यदि यह ग्रंथ नागरी लिपि में छप जाय तो बड़ा लाभ होगा । इस बात को अनुभव कर उन्होंने ने कौत्सव्य निघण्टुः के सम्पादक प्रो० वोलिङ्ग को इस ग्रंथ को देवनागरी में छपवाने की स्वीकृति के लिये पत्र अमेरिका में लिखा । जिस का हर्षजनक उत्तर उन्होंने ने यह दिया ।

“ Do I understand correctly that you wish to reprint those too in devanagari. I should, of course, be very glad to have you do so. and Presume that professor V. Negelein would feel the same.

इस स्वीकृति के आने पर पं० भगवद्दत्तजी की अनुमति से इस ग्रंथ की प्रतिलिपि का कार्य्य मैंने स्वीकार किया, जिस का फल यह ग्रंथ है ।

इस पुस्तक में भिन्न २ पदों के १४८ गण हैं । वोलिङ्ग ने भी इन पदों का परिवर्तन कहीं नहीं किया, प्रत्युत जैसा लिखित ग्रंथ

में मिला है उसे बिना परिवर्तन उस ने रक्खा है और बन्धनी ( ) में जो पद उस ने दिये हैं, वे वे हैं जिन का अर्थ उसे कुछ नहीं पता लगा ।

इस ग्रंथ सम्पादन में बोलिङ्ग ने A. B. E. M. T. U. X. नामक ७ मूल अन्य लिखित पुस्तकों की सहायता ली है । इन लिखित ग्रंथों के इतिहास के लिये (देखो Bolling तथा Negelein द्वारा सम्पादित अथर्व परिशिष्ट की भूमिका पृ० १० से २० पर्यन्त) हम ने पाठ भेदों के लिये नीचे क्रम से A. B. आदि लिखित पुस्तकों के नामों को "क, ख, ग, घ, च, छ, ज," में बदला है ।

मैं पं० राजाराम जी शास्त्री प्रो० डॉ. ए. वी. कालेज का धन्यवाद करता हूँ, जिन्होंने वैदिक साहित्य से अपना अगाढ़ प्रेम दिखा कर इस अप्रसिद्ध ग्रंथ को अपनी आर्ष ग्रंथावली में छापा है ।

अन्त में अपने विद्यार्थी महा० गोकुलचन्द जी का भी मैं अनुगृहीत हूँ जिन्होंने इस पुस्तक की पद सूची बनाने में मेरी सहायता की है ।

मुझे पूर्ण आशा है कि अथर्ववेदाध्यायी इस ग्रंथ से बहुत लाभ उठायेंगे—

४ आदिबन् सं० १९७८

रिसर्च विभाग द.ए.वै.

कालेज लाहौर ।

रामगोपाल

कौत्ससंज्ञानिरुक्तनिघण्टुः

(१) ओं अथर्वणे नमः ।

१ ख. में नहीं ।

(२) [पचति । पचते । अशनशि । सिस्रते । गमेः । वायि । वायि ॥ १ ॥ व्यापि । चक्रि । देवा चष्टे । अव चाकशत् । व्यानशे । त्रिपि निषामयत्योः । योष्टिः सप्ते च ॥ २ ॥ रिञ्जति ।]

(२) ख. पञ्चति । च. छ. पशति । ख. अशशि । ग. तिस्रते । ख. वापि । वाये । च. छ. देवा चष्टे । क. ग. अव चाकशत् । ख. अव चाकशत् । ख. च. छ. व्यानशि । क. ग. योष्टि ख. च. छ. सप्ते च, नहीं है । ख. च. छ. ऋञ्जति । अत्यन्त भ्रष्ट-पाठ-युक्त वाक्य । तुल० निघ० ॥ २ । १८ ॥ ३ । ११ ।

(३) वश्मि । वश्मि । उश्मसि । अव वेति । वाञ्छति । वेष्टि । वनोति । जुपते । हर्षति । आ चके । उशिक् । मन्यते । अछान्तसुः । कामे । छन्तसत् । चाकनत् । चकमानः । कनति । कानिपत् ॥ ३ ॥

(३) देखो निघ. २ । ६ । ज. वश्मि के लिये । वश्मि । उश्मसि वस्यति । अस्मति, । ख. च. घ. वस्मति । अस्मति । ख. च. छ. वेष्टि नहीं है । क. ख. ग. च. छ. चिनोति । ख. च. छ. पुषतो । क. ग. आ शके ख. अजाके, छ. आजके; छ अजके । ज. च. छ. मन्यते । क. ग. छांसुः, ख. छांसु, च. छसु, छ. छंसु । ख. च. छ. छमसु; क. ग. मसु । ख. चाक्रवत् । क. ग. च. छ. केतति, ख. केवति । क. ख. गं. च. छ. क्रमेः ।

(४) मिमेति ॥ ४ ॥ नर्दति । ध्वनति ।

(४) क. ख. ग. च. छ. मीमेति, क. ग. च. छ. कर्धति, ख. कर्धति । ख. धनति ।

(५) ध्वंसते । [कृणाति । किंशक्ते ।]

(५) ज. ध्वंसंते; ख. ध्वंशते; च. छ. ध्वंशेते, सम्भवतः किरति-
किरणे ॥

(६) वनति । भनति । [स्तर्पति] । स्फूर्जति ।

(६) क. ग. वननि । ख. भवति । क. ग. स्तापंति; ख. सर्पति,
कदाचित् सर्जति पाठ ॥

(७) ह्लादते । [निर्ऋते ।] ह्लादयति ।

(७) ज. ह्लादंते; ह्लादयेति; च. ह्लादयते । ख. ऋति; च. ऋर्ऋति;
छ. में नहीं है । ख. क्लादयति ।

(८) शब्दयति ।

(८) कदाचित् ४ और ६ के गण का है ।

(९) अर्च [ति] । अर्चति । रेभति । गायति । जल्पति ।
स्तोभति । स्तौति । यौति । रौति । नौति । गदति । नदति ।
भनति । भनते । [तत्रते ।] पणते । पणस्यति । पणायते ।
भन्दते । [यत्रस्यते । कृकृधंपात्] । कृपण्यति । धमति । सपति ।
पप्रिक्षाः । गूर्धयति । वेदयति । वादयति ॥ ५ ॥ बल्गूयति ।
महयति । मंत्र[य]ते । सेवते । पृच्छति ॥ ६ ॥ छन्दति ।
शशमानः । जरते । [छरति ।] वेनति । वन्दते ।

(९) तुलना करो निघ० ३ । १४। ख. अर्च नहीं । च. अर्च्यति;
ख. अति । क. ख. ग. च. छ. रेफति । ज. ख. च. छ. गल्पति । क. ग.
रौति नहीं; च. शौति । क. ख. ग. च. छ. भवते । ख. में नहीं, पणते; च. छ.
यत्रते; ज. पल्लते । यत्रते । व. यत्रस्यते । क. ख. ग. च. छ. पलायते ।
क. ग. भद्रते; ख. भांदते, च. छ. भाउते । ख. में -यत्रस्यते नहीं ।
च. छ. कृकृधंपपात्; ख. कृत्स्नं धंपात् । क. ग. च. छ. कृपण-
यते; ख. कृपण्यति । क. ख. ग. च. छ. धूमति । क. ख. च. छ. स्वपति;
ग. में यह नहीं । क. ग. पपृक्षात; ख. पपृच्छा; च. छ. पमृक्षात ।

क. ख. ग. च. छ. गूर्दयति । ख. में यह नहीं ॥५॥ ज. ख. च. छ. चलायति ।
 क. ग. महति; ख. मनि; च. छ. मति; मदति (भी पढ़ा जाता है
 च. छ. पृच्छति । पृच्छति; ख. पृच्छति ॥ २ ॥ ख. च. छ. छन्दसि ।
 क. ग. शसमान; च. छ. शसमानः; ख. चासपानः । क. ग. च. छ.
 जरति; ख. रजति । क. ग. ज्जरति । क. ख. ग. च. छ. वैजति । क. ग.
 च. छ. वंदति; ख. वदति ॥

(१०) इरज्यति । इरज्यति ॥ ७ ॥ विधेम । दुहस्यति ।
 नमस्यति । विवासति । ऋष्णोति । ऋणद्धि । ऋच्छति ।

(१०) तुलना करो निघ० ३।५। घ. ईरते अधिक देता है । स्तोभते ।
 च. छ. इरज्यति । इरज्यति । इरज्यति; ख. इरयति । २; क. ग. ईरयति ॥
 ख. च. छ. मिवेम; ज. सिवेम । क. ख. ग. छ. दुहस्यति; च. दुहतस्यति ॥
 क. ग. वनस्यति; च. छ. नमस्यति । क. ख. ग. च. छ. पिपासति ।
 च. छ. रुणद्धि । घ. ऋच्छते ।

(११) परि स्तव । परि-स्तव ॥ ८ ॥ पवस्व । अभ्यर्ष ।
 आशिपः ।

(११) तुलना करो निघ० ३ । २१ । घ. परि स्तव । परिश्रव ।
 ख. में नहीं ॥८॥ ख. च. छ. पवस्वः । ख. च. छ. अन्यथा । क. ग. च. छ.
 आसुसे; ख. आसुते ।

(१२) ईमहे । ईमहे । यामि । मन्महे । दद्धि । पूर्धि । शग्धि ।
 सिमीहि । रिरिहि । रिरिद्धि । मिमिद्धि । पीपरत् । यंतारः ।
 इषुधयति । वनेमहि । मनामहे । याचते ।

(१२) तुलना करो निघ० ३ । १९ । क. ग. च. छ. प्रथम ईमहे
 के लिये श्रमीछते; ख. तीभांछते । क. च. छ. दग्धि; ख. दग्ये; ग.
 दध्नि ॥ ख. च. छ. मूर्द्धि ॥ च. छ. सग्धि; ख. सिद्धि । ख. सिमीहि ;
 क. ग. च. छ. सिसीहि ॥ क. ग. च. छ. दिदिग्धि । ख. दिदिग्धि ।
 क. ग. मिमिद्धि ; ख. मिमिद्धि ; च. मिमिग्धि ; घ. मिमिधि ; च. छ.
 (योजन करो) मिमिद्धि ॥ ख. च. छ. पिपीरत् । क. ख. ग. च. छ.

इयंतारम् ॥ क. ग. इवुध्यति; च. छ. इयुध्यति; ख. युद्धति ॥ च. छ. वनोमहि; ख. नोमत्वि ॥ ख. यावयते ।

(१३) [दासति ।] दासति ॥ ९ ॥ दाशति । शिक्षति । महते । पृणाति । राति । रासति । प्राति । तुञ्जति । [मत्स्यति ।] ददाति ।

(१२) तुलना करो निघ० ३ । २० । ख. मैं नहीं ॥ ९ ॥ क. ग. दाशति । क्षरति; च. दासति । क्षति; छ. दासति । रक्षति; ख. छेरक्षति । क. ग. च. छ. प्रिणाति; ख. ग. (साथ जोड़ी) प्रीणाति; च. छ. (जोड़ो) प्रिणाति ॥ क. ख. ग. च. छ. भुंजति ।

(१४) उरुष्यति । उरुष्यति ॥ १० ॥ पिपत्ति । पारयति । पाति । पासति । प्राति । तुञ्जति । पृणाति । रक्षे ।

(१४) ख. परयति ॥ क. ख. ग. च. छ. भुंजति ।

(१५) [आ वयति ।] आ वयति । भवति । वमस्ति । वेनति । वेति । वेवेष्टि । अविष्यन् । [प्रग] प्साति । वप्सति । भसथः । वब्धाम् ।

(१५) तुलना करो निघ० २ । ८ ॥ ख. च. छ. भर्थति । क. ग. विमस्ति; च. छ. विमस्ति; ख. विमस्ति । क. ग. च. छ. वेनस्ति; ख. विनंस्ति ॥ क. ख. ग. च. छ. भविष्यति, अविष्यन् के स्थान पर । क. ग. च. छ. भासथ; ख. भासंथ ॥ क. ग. शब्द ख. च. छ. शब्दाम्

(१६) [वदति । आदेति । तिरति । त्विष्यति । हिनोति । वृद्धेः ।]

(१६) कदाचित् प्रथम दो पद १५ गण के हैं और उन्हें ऐसे पढ़ना चाहिये मदति । आदने ।

(१७) [उत्पपीति । उत्पपीति ॥ ११ ॥ तपति । पिप्पहु । संहोति । युग्मिदि भेदयोजनयोश्च ।]

(१७) ग. उत्पत्तीति ॥ ख. उत्पयीत; ग. च. छ. मैं नहीं । ख. पतति ख. थिपहु; छ. पिप्यहु । ख. युग्मिदि भेदयोजनयोश्च; छ. युग्मिदि भेदयोजनयोश्च; च. युग्मिदि भेदयोजनयोश्च ॥

(१८) हेडते । हेडते ॥ १२ ॥ भामते । हृणीयते । श्रीणाति
 श्रेपते । दोधति । हेडः । हरः । हृणिः । त्यजः । भामः । मन्धुः ।
 क्रोधे नामानि च क्रोधस्य ॥

(१८) तुलना करो निघ० २ । १२-११ । च. छ. नहीं है, हेडते ।
 ख. धामते । क. ग. च. छ. भ्रसते; ख. भसते । क. ग. दोधते; ख. च. छ.
 दाधते । ख. च. छ. हेड । ख. च. छ. हर । च. छ. हृणि; ख. हृणि ।
 क. ग. युजः; ख. च. छ. पजः । ख. भ्राम; च. छ. भाम । क. च. छ.
 कुधः (क्रोधे के लिये); ख. ग. कुद्धः ।

(१९) इनथति । इनथति ॥ १३ ॥ [दोवति । कुर्वति ।]
 तूर्वति । [मनुष्यति । धनुष्यति ।] शृणति । मृणाति । मृज्जति ।
 अमति । तृणेढि । दभ्नोति । [शूषति ।] ध्वरति । धूर्वति । कृन्तति ।
 श्वसति । स्नेह[य]ति । मृद्राति । [स्रध्नाति ।] दासति । स्तृणुते ।
 स्तरते । [कृणाति ।] नि तोजति । नि वपति । [अमति । रिति] ।
 यातयते । आखण्डल । तडित् । हिंसायाम् ।

(१९) तुलना करो निघ० २ । १९ । क. अह्यति । अह्यति । ख. अह्यति । २;
 ग. अह्यति; च. छ. अह्यति । अह्यति । ख. में नहीं ॥ १३ ॥ ख. इदावति ।
 क. ख. ग. च. छ. तूर्वति । घ. नहीं धनुष्यति । क. ख. ग. च. छ.
 ऋणाति । क. ग. ऋणाति । क. ग. च. छ. मृज्जति; ख. मज्जति । क. ख.
 ग. छ. दध्नाति; च. दध्नुति । ख. सूषति । ख. श्वसति; खसति ।
 क. ग. च. छ. मृद्रोति; ख. मृद्रोति । ख. स्रध्नाति । ख. में स्तरते
 नहीं । ख. कृणाति । क. ग. च. छ. नि तोयति; ख. नि तोपति । ख. च.
 छ. पातयते । क. ख. आखण्डलात् ; ग. च. छ. अखण्डलान् ।

(२०) इनद्धि । इनद्धि । ॥ १४ ॥ स्वरति । हृष्यति ।
 पथति । सृजति । ज्योतते । द्योतते । [द्योप्यते ।] आजते । आशते ।
 दीदयति । साधते । युमत् । जमत् । कल्मलीकिनम् । मल्मला-

भवन् । जङ्गणाभवन् । अर्चिः । शोचिः । तपः । तेजः । हरः ।
शृङ्गाणि । ज्वले । ज्वलतश्च नामानि ।

(२०) तुलना करो निघ० १ । १६-१७ ॥ क. ग. अ इनद्धि ।
अ इनद्धि ; ख. अ इनद्धि । अनाद्धि ; च. छ. अ इनद्धि । अ इनज्जि ;
परन्तु Ditto graphy की मूल में तुलना करो । ६१, ख. ॥ ४ ॥
क. ख. हृष्यति, कदाचित् पढ़े प्रथति । ख. सृजति । पचति । क. ग.
घोष्यते के स्थान में ज्येष्यते ; ख. में नहीं । क. ग. च. छ. भ्रासते ;
ख. में नहीं । च. छ. शुभ जवत् ; ख. कम जवेत् । क. गं. कर्मरीका-
लम् ; ख. च. छ. कर्मलीकालम् । क. ग. च. छ. मर्मलाभवम् । ख.
कर्ममलाभवम् । ज. ख. च. छ. जङ्गलाभवम् ॥

(२१) [इरज्यति ।] इरज्यति ॥ १५ ॥ पत्यते । क्षयति ।
राजति । ईश्वरे ।

(२१) तुलना करो निघ० २ । २१ ॥ क. ग. इरज्यति ; इरथभिः
च. में नहीं ; छ. इरथति । ख. में नहीं ॥ १५ ॥ क. ख. ग. च. छ.
पच्यति । क. ग. में ईश्वरे के स्थान पर इक्षते ; ख. च. छ. इस्वते ॥

(२२) [स्वस्त्ययलेपी । स्वपे ।]

(२२) सम्भवतः अशुद्धि है तुलना करो नि० ३ । २२ । ख.
स्वस्त्ययलपि । क. ग. स्वये ।

(२३) सिषक्ति । सेचति । सेचते ।

(२३) ख. सेचते के लिये सिचते । शुद्ध करने में संशय है ।
सिषक्ति । सचति । सचते । वा सिषक्ति । (सचति । सचते)
सेचति । सेचने । हो सकता है ॥

(२४) [अबिमस्ते ।] अभि दासते । अभि मन्यते ।

(२४) ख. अविशस्ते । ख. छ. रमिदासते ; च. अभिदासत ।
ख. च. छ. रमिमन्यते ।

(२५) विभर्ति । दधति । धारयते ।

(२५) ख. च. छ. दधती ।

(२६) हृणीय (ते) । भृणीयते ।

(२६) ख. हृणीय ; च. हणीय ; घ. हूणीय । कः ख. ग. च. छ. भृणीयते ।

(२७) वादयते । पुनाति । पाणायति । पूजयति वदति ।

[कुसि हूर्चि । सासुद्यति ।] श्लाघायाम् ।

(२७) ख. वादयते नहीं । क. ख. ग. पाणायति ; च. छ. पाणायती । च. छ. कुत्सी । च. छ. सासुद्यती । निघ० ३ । १४ वाजयति । पणते और मदति देता है ।

(२८) वृक्षति । [रादले । व्युच्छति । रप्रसादे । शरुलिप्सायाम् । मुक्षति ।] सादरे । [व्युच्छति । अप्रमादे । शरुलिप्सायाम् । व्याखदि । पृथग्भावे ओषधि-किच्छजीवने । दशस्यति । द्रोहे । पीयति । स्पर्धायाम् । वक्षति । निवासे । इष्टाणि । स्वादने ।]

(२८) क. ख. ग. च. छ. स्तक्षति । क. ग. रप्रसादे । क. ग. शरुलिप्सायाम् ; ख. सरुलिप्सायाम् ; च. छ. तसरुलिप्सायाम् ; क. ख. ग. च. छ. रप्रसादे । क. ग. ऋतुलिप्सायाम् । च. छ. ऋतुलिप्सायाम् । ख. ऋत्सायाम्, Preceded by a dittography beginning ऋत्सी । हूर्चि and showing the same variants. ख. व्याखदि क. ग. ओषधि- ; ख. उषदि- । ; च. छ. ओखदि-ख. -हृत्सजीवने । क. छ. दसस्यति ; ख दसस्पति ; ग. सदस्यति ; दसप्सति । च. छ. द्रोहे ॥ ख. पीयति ; और जिर्वति ३२ में नहीं ॥

(२९) पिधति । पाने ॥

(३०) धिनोति । प्रीतौ ॥

(३१) जिन्वति । उभयत्र ॥

(३१) ज. च. छ. जिस्वति ।

क. रुभयत्र ; च. छ. रुभयत्र ।

(३२) जिघर्त्ति । सेचने ॥

(३२) च. छ. जीर्घति । छ. सेचसे ।

(३३) विस्वति । विस्वाप्ये ॥

(३३) ख. विस्यपौ ; ग. विस्वापे ; च. विस्वाप्ये ।

(३४) गोपायति । गोपने ।

(३४) ज. ख. रौष्यति ; च. छ. रोष्यति । क. ग. गोपाते ; ख. गोपति ; च. छ. गोपते ॥

(३५) शुम्भति । शोभते ।

(३५) क. ख. ग. च. छ. स्तम्भति ; क. ग. च. छ. सौभते ; ख. सौभति ।

(३६) मुञ्चति । शुद्धौ च ।

(३७) शर्धति । ध्वंसने ।

(३७) च. छ. ध्वंलने ख. ध्वति ।

(३८) मृदति । सुखने ।

(३८) ख. सुखत ।

(३९) चक्षुरभिर्माहत । दृशिहाम ।

(३९) क. ग. च. छ. चक्षुरिर् । ख. माहरते । क. ख. ग. च. छ. दार्शि हाने । प्रथम दो अक्षर ४१ गण से बदले गये हैं माहते अशुद्ध है ।

(४०) विन्दति । लाभे ।

(४१) पुष्यति । वृद्धौ ।

(४२) कोभति, क्षये, दस्यति च ।

(४२) ख. कोशवति ।

(४३) [स्त्रोशित् च । लित्गुतौ ।]

(४३) ख. स्त्रोशित् च ; ग. स्त्रोसित् च । ख. लित्हुतौ ; ग. च. छ. लित्गुतौ । सम्भवतः श्रोपति.....गुप्तौ ।

(४४) ऋज्जति । [पार्जन्यः ।] ऋजुगमने ।

(४४) ख. कुंजति । ऋजति । ख. पार्जन्यः ; ग. च. छ. पार्जन्य । ख. ऋजूगमने ।

(४५) [वाचौष्टयति, विलासे ।]

(४५) क. ग. वाचौष्टयति । छ. विलासे । सम्भवतः-वा ॥
चेष्टयति ॥

(४६) रदति; खनने ।

ख. खनति, च. खनते ।

(४७) [सेवति । आ क्रोशति; स्पर्शे ।]

क. ग. च. छ. राक्रोशति; ख. राक्रे । पति । यहां और ४९ में
लक्षण युक्त नहीं ।

(४८)-नसति; नर्चते ।

क. ग. नर्चति । सम्भवतः नशति, नंशने ।

(४९) जिघर्ति । ग्रहणे । गिरणे च ।

ख. छ. जीघर्ति; च. जीर्घति ।

(५०)-मन्दति, तृप्तौ ।

ख. मंदति । क. ग. मृप्तौ; ख. च. छ. मृप्तौ ।

(५१) ['अमनि, भावने ।]

(५२) चक्रति, प्रतिवेदने ।

ख. नति है चक्रति के स्थान में ।

(५३) जक्षति, क्षुत्सहने ।

क. ग. ऋत्सहने ; ख. च. छ. रुत्सहने

(५४) श्लिष्यति, आश्लेषे ।

ख. क्षिष्यति । क. ग. च. छ. रादलेषे ; ख. रादलेषे ; हम
ने यह पद और प्रेप्सायाम् आगे पीछे किया है ।

(५५) भजति, प्रेप्सायाम् ।

(५५) क. ग. प्रेलिप्सायाम् ।

(५६) सेवति, सेवायाम् ।

(५७) ह्लादयति, शीतीभावने ।

क. ग. च. छ. सीतोभावने; ख. शीनोभावेत् ।

(५८) काशति, प्रकाशने ।

क. ख. ग. च. छ. कांसति । ख. च. छ. प्रकासने ।

(५९) [दानपनुपरिवस्यते ।]

(५९) ख. नादपनुपरि । वस्यते ।

(६०) रोदसी ॥ १६ ॥ रोदसी । रोधसी । क्षोणी । स्वघे ।

पुरंधी । ऋतावृत्तौ । प्रपित्वे । प्रतिष्ठे । प्रशस्ये । उरूची ।

[सान्तापे] । रजसी । विषाणे । धिष्ण्ये । गर्भीरे । गर्भीरे ॥ १७ ॥

ओण्यौ । चम्बौ । नप्त्यौ । नप्त्यौ ॥ १८ ॥ पार्श्वौ । दूरे अन्ते ।

अनन्ते । द्यावापृथिव्योः ।

(६०) तुलना करो निघ० ३ । ३० ॥

क. ग. रोदते; ख. च. छ. रोदसे । ख. । २६; क. ग. में नहीं ।

क. ग. च. छ. रोदसी । रोदधी; ख. सेदसा । धी । च. स्वत्वे । क. ग. पुरंधी,

ख. पुन; च. पुरंधि; छ. पुरद्धि । क. ग. च. छ. ऋतावृत्तौ । क. ग. प्रतिष्ठो

क. ख. ग. च. छ. प्रसस्ये । क. ख. ग. च. छ. रजति । क. ग. च. छ.

विषाणो, विराम नहीं । क. धिष्णवे । ख. च. छ. गर्भीरे है गर्भीरे

के स्थान पर । क. ग. च. छ. उत्प्यौ; ख. ऊवै । क. ख. ग. च. छ. चंबौ ।

ख. वप्त्यौ नंपाम्, च. छ. नप्त्यौ, नंप्त्यौ । क. ग. च. छ. पाष्ट्यौ,

पाद्यौ, ख. पाष्यौ । पाद्यौ । क. ग. सारे । अंते ।; ख. सरे । अंते ।
अंते; च. छ. सरे अन्ने । क. ग. घावापृथिव्यौ; ख. घावापृथिव्यौ
च. छ. घावापृथिव्यौ ।

(६१) अपः । अपः ॥ १९ ॥ अम्रः । दंसः । वेपः । [वेदः ।]
वेषः । विष्ट्री । व्रतम् । कर्वरम् । शकम् । क्रतुः । करणानि ।
करांसि । करिक्रत् । करन्ती । चक्रत् । कर्तुम् । कर्ता । कर्तवे ।
[थलित । हिंसायाम् । इनद्धि ।] धीः । सवः । शमी । शक्तिः ।
शिल्पम् । कर्मणः ।

(६१) तुलना करो निघ० २ । १ ॥ क. ग. अपः । आपः, ख. च. छ.
अंपः । अपः । ख. । १८ । ख. अम्रः; ग. अमः; च. में नहीं । क. ग. वेदः
नहीं । ख. च. छ. विष्ट्री । क. ग. शर्म, ख. च. छ. सर्म् । क. ख. ग. च. छ.
कर्तुः । ज. छ. करांसी; ख. च. करासी । क. ख. ग. छ. करिक्रत् नहीं ।
क. ग. चक्रतुं; ख. च. छ. चक्रतु । क. ख. ग. च. छ. कर्तुः । क. ख.
थलिता । ख. हिंसायाम् । इनद्धि; क. ग. में नहीं १९-२० की उक्तानुक्त
विधिः । क. धी वासः; ग. धी वसाः; ख. धी सवे; च. छ. धी सवाः;
क. ग. शमी शर्की; ख. च. छ. समी सर्कि । ख. च. छ. शिल्पं ।

(६२) अश्रेमा । अश्रेमा ॥ २० ॥ अनेद्यः । अनिन्द्यः ।
अनभिशस्तिः । अनवद्यः । उक्थयः । मुनीथः । पाकः ।
प्रशस्य(स्य) ।

(६२) तुलना करो निघ० ३ । ८ ॥ क. ख. अश्रेमाः । अश्रेमाः;
ख. आश्रमा । आश्रमाः, च. छ. आश्रमाः । आश्रमाः । च. अश्रुं के
अनन्तर साथ लगाता है । आंगः । एनः । एहः । रिपुं । दुरितं । अशस्ति,
अमलं, इजिनम् । अवद्यासि । क. ख. ग. च. छ. पद्यः अनेद्यः के
लिये । क. ग. अनभिशस्ति; ख. च. छ. अनभिशस्ति । क. ख. च. छ.
उक्थयः; ख. उक्तः । क. ग. च. छ. अपुनः; ख. अपुताः । ख. पाकाः ।
क. प्रशस्य ।

(६३) आगः । आगः । एनः । अंहः । रिपुः । दुरितम् ।
अशक्तिः) शमलम् । वृजिनम् । अधस्य ।

(६३) क. असः । आगः; ख. आसा । आगः ग. च. छ. आसः ।
आगः । ख. पुनः । ख. अंहः । क. ख. ग. च. छ. रिपुं । क. ग. दुरिजं ;
च. दुरित । ख. अमलं; च. छ. समलं । ख. च. छ. अधस्य ॥

(६४) शिम्वाता । शिम्वाता ॥ २१ ॥ शतरा । शतवन्ता ।
शिल्पम् । शेष्वम् । स्यूमकं । मयः । द्योतनम् । सुदिनम् ।
शूषम् । शुन्नम् । इन्द्रियम् । शेवम् । शिवम् । शुनम् । शं । भेष-
जम् । जलापम् । सुखस्य ॥

(६४) तुलना करो. निघ० ३ । ६ ॥ क. ग. च. छ. सिपता; ख. सिपत । क. ग. सिप्यते; ख. तिप्यता, च. सिप्यता; छ. सिप्यता ।
क. ख. ग. च. छ. शपातारः । क. ख. च. छ. नवंता; ख. घनेतरा ।
क. ग. च. छ. सैदधवं; ख. सौवं । क. ग. शूगोकं; ख. भू. गोकं;
च. छ. प्यूगोकम्; क. ख. ग. च. छ. अयं; ख. द्योतवं; सम्भवतः
पद्मो स्योनम् । क. ग. सुदिवं; ख. सुदितंमं । क. ग. च. छ. सुखं;
ख. सुख । ख. सं. । क. ग. छ. शिरम् शेवं के स्थान पर; ख. शीरं;
च. शिरः । ख. शिन्नम् नर्ही; क. ग. च. छ. सिरं । क. ग. च. छ.
संभेषजं; ख. समेषजं । ख. जलापं ॥

(६५) निर्ऋतिः । निर्ऋतिः ॥ २२ ॥ कृच्छ्रम् । तृप्सम् ।
दुःखस्य ।

(६५) क. ग. निर्ऋति । निर्ऋति; ख. तिर्ऋति; च. छ. निर्ऋति ।
निर्ऋति । ख. च. तृप्सं । क. ख. ग. दुःखस्य ॥

(६६) (तुवि) तुवि । पुरु । भूरि । शश्वत् । विश्वम् । व्यानाशिः ।
व्योमनी । शतम् । सद्दसम् । अयुतम् । नियुतम् । प्रयुतम् ।

अर्बुदम् । अत्यर्बुदम् । असंख्येयम् । सरिदम् । बहोः ॥

(६६) तुलना करो निघ० ३ । १ ॥ ख. तुवि नहीं; च. छ. पुवि-
अधिक है । क. ग. छ. पुरि । प्लुरि । पुरुके लिये; ख. पुरि, स्तुरि; च.
पुरि । प्लुवि । क. ग. च. छ. भ्रुरि, ख. सश्वत्; च. छ. सश्वत्, ग. में नहीं ।
ख. विश्वे; क. ग. शश्वम् । क. ग. व्यनीनशां; च. छ. व्यनीनशत्;
ख. प्येमीनदात् । छ. नितं, नियुतम् के स्थान पर । च. प्रमुतं ।
ख. सरिदम् । क. ग. बहु; ख. च. छ. बहु ।

(६७) ऋहन् । ऋहन् । निघृष्यः । कृशमः । मायुकः ।
प्रतिष्ठा । कृधुकः । दहरकः । चम्रकः । अर्भकः । [अथुराणः] ।
इस्वस्य ॥

(६७) तुलना करो निघ० ३ । २ ॥ क. ग. दनुः । ऋतुः; ख. दतुः ।
ऋतुः; च. छ. दतुः । ऋतु । क. ग. निष्कस्य । ख. निःतृष्य; च. छ. निष्कृष्य ।
क. ख. ग. च. छ. प्रतिष्ठी । ख. च. छ. पृथुकः; क. ग. पृथक् । क. ग.
वर्मकः; चम्रकः के स्थान पर, ख. च. छ. वर्मकः । ख. अथणः; च.
अफराणः; छ. अप्यराणः ।

(६८) महः । महः । व्रध्नः । ऋष्वः । उक्षः । उक्षितः ।
गभीरः । अश्वः । तवसः । ऋभुक्षा । उक्षा । [उक्षिता ।]
विद्यायाः । यह्वः । उरु । बृहत् । अम्भृणः । विरप्शी । अद्भुतः ।
[चविपिपुः । वरिपीः] । महतः ।

(६८) तुलना करो निघ० ३ । ३ ॥ क. ग. छ. मनः; ख. मतः; च. मन । ख.
च. छ. महः नहीं । क. ग. ब्रह्मन्नः; च. ब्रध्नः । क. ख. ग. च. छ. ऋभुष्ट । क. ग.
उक्षः उक्षः के लिये । ख. गभीराः । क. ग. च. छ. अश्वः; ख. अश्वा ।
क. ख. ग. च. छ. चमसः । क. ख. ग. च. छ. ऋभुष्ट । क. ग. उष्टया;
ख. उक्षा । क. ग. ऊरुः ख. उरु च. छ. उरुः । क. ख. ग. च. छ. अम्भिनाः ।
ज. विरधी, ख. विरधी; च. छ. विरधी । ख. चविपिपुः । वरीपीः;
सम्भवतः (यह है) बर्हिष्टः; वा बर्हिष्टः और वरिष्टः (के लिये) ।

(६६) नवम् । नवम् ॥ २३ ॥ मृतनम् । नूतनम् । नव्यम् ।
अधुना । इदानीम् । नवस्य ॥

(६९) तुलना करो निघ० ३ । २८ ॥ क. तौतमः । तौतमः
च. छ. तोत्तमः, तोत्तमः; ख. तौन्तमः; ग. तांतमः । ख. गण संख्या छोड़ी
है । ख. अगले तीन पदों के लिये दत्तेतनंनथन् । क. ग. नृतमः; च. छ.
नृततः । क. ग. च. छ. तेनतं । क. छ. तप्यशं; ग. तस्यशं; च. तप्पशं ।
ख. इदानीम्, वनस्य ॥

[७०) प्रलम् ॥ २४ ॥ प्रलम् । प्रदिवः । प्रवयाः । सनेमि ।
[मोक्तः । माहुः । यतः ।] पुराणस्य ॥

(७०) तुलना करो निघ० ३ । २७ ॥ क. । ४ ख. में प्रलम् नहीं ।
च. छ. प्रवणः; क. ख. ग. प्रणवः । ग. यः ।

(७१) [अघाद्यः] ॥ २५ ॥ सत्रा । वद् । ऋतम् । अद्वा ।
सत्यस्य ।

(७१) तुलना करो निघ० ३ । १० ॥ क. । आघात्यः । ख. ग.
अद्वा ।

(७२) गौः । गौः ॥ २६ ॥ ग्मा । ज्मा । क्ष्मा । क्षा ।
क्षमा । क्षोणी । क्षितिः । अवनिः उर्वी । मही । रिपः । अदितिः ।
इडा । निर्ऋतिः । गातुः । भूः । भूमिः । पूषा । गोत्रा । पृथिव्याः ।
पराणि तदायतनानाम् ।

(७२) तुलना करो निघ० १ । १ ॥ च. छ. गोः । गोः; ख. नोः । गौ ।
क. च. छ. ग्मा भोज, ग्मा के लिये: ख. ग. भोजः । क. ख. ग. च. छ.
क्षा, राक्षः, क्ष्मा के लिये । क. ग. च. छ. क्षामा । ख. छ. क्षिः ।
क. ग. च. छ. निषः, रिपः के लिये; ख. तिषः । क. ग. इन्द्रा, इडा के
लिसे, च. छ. इन्द्र । छ. पूषाः । ख. च. छ. पृथिव्या ॥

(७३) (तडित् ।) तडित् । आसात् । अम्बरम् । तुर्वशे ।
अस्तामीके । उपाके । अर्वाके । अन्तमानाम् । अवमे । उपमे ।
अन्तिकस्य ॥

(७३) तुलनां करो निघ० २ । १६ ॥ क. ख. ग. च. छ. आशा,
च. अंबरं; ख. अन्तरं, छ. अवरं । च. छ. तुर्वसे; ख. नुर्वसे ।
क. ग. च. छ. अंतमाने, ख. अंतमाते । ख. च. छ. उवमे; क. ग.
अवमे ।

(७४) (श्यावी ।) श्यावी । क्षपा । शर्वरी । अक्तुः । [उर्वी ।]
ऊर्म्या । रम्या । नम्या । [वोषा ।] दोषा । नक्ता । तमः । रजः ।
आसिक्री । तमस्वती । [दमस्वती ।] महस्वती । यशस्वती । घृताची ।
शिरिणा । मोकी । शोकी । ऊधः । पयः । हिमा । वस्वी । रात्रेः ॥

(७४) तुलनां करो निघ० १ । ७ ॥ च. छ. स्यावी, ख. वी ।
ख. च. छ. क्षपा । क. ख. ग. च. ईषत् । कुः, (अक्तुः के लिये) । छ. इषत् । कुः ।
क. उर्वी; ख. छ. उर्वी; । क. ख. च. छ. रम्या; क. नम्यः; ख. नम्या; क. ग.
वौषा; ख. पौषा । क. ग. च. छ. हृदः, रजः के लिये; ख. हृद । च. छ.
अशिक्री; ख. अशकी । क. ख. च. छ. महास्वती । क. ग. च. छ.
शरणा; ख. शरण । ख. छ. सोकी; च. साकी । च. छ. हिंसा; ख.
गहिंसा । क. ख. ग. च. छ. मस्मा । च. रात्रेः नहीं ।

(७५) अरणः । अरणः ॥ २७ ॥ गरः । क्षोदः । क्षुम् ।
नभः । अम्भः । कबन्धम् । सलिलम् । वाः । वनम् । घृतम् ।
मधु । पुरीषम् । पिप्पलम् । क्षीरम् । विषम् । रेतः । शकम् ।
जल । वृकम् । बुसम् । तुष्ट्याः । सुक्षेमम् । वरुणः । सुरा ।
अररिन्दानि । ध्वस्मन्वत् । जामि । आयुधानि । क्षयः । अहिः ।

अक्षराः । तृप्तिः । रसः । सरः । पयः । भेषजम् । स्रवः । शवः ।
 सहः । ओजः । सुखम् । क्षत्रम् । आवयाः । शुभम् । यादः ।
 भूतम् । भुवनम् । भविष्यत् । आपः । महत् । व्योम । यशः ।
 सर्णीकम् । [स्वर्णीकरम् ।] गहनम् । गभीरम् । [गम्भीरम् ।]
 गह्वरम् । कम् । अन्नम् । [सु] हविः । सन्न । सदनम् । ऋतम् ।
 [ऋत] योनिः । ऋतस्य योनिः । सत्यम् । नीरम् । रयिः । सत् ।
 पूर्णम् । सर्वम् । आक्षितम् । सर्पिः । अपः । पवित्रम् । अमृतम् ।
 इन्दुः । हेम । सर्गाः । शम्बरम् । अश्वम् । वपुः । अम्बु । तोयम् ।
 तूयम् । कृपीटम् । अक्षरम् । क्षराः । वारि । जलम् । [चूर्णाः ।
 संस्त्यानाः । धानाप्यम् ।] विस्रुतम् । जलापम् । जलापम् ॥ २८ ॥
 कर्बुरम् । काष्ठाः । [इदम्] इदम् । शुक्रम् । मेध्यम् । पावकम् ।
 पावनम् । हादनम् । हादनम् । [पार्वम् ।] अम्भः । [भूरी ।]
 उदकस्य ॥

(७५) तुलना करो निघ० १ । १२ ॥ च. अरणः...कवन्धम
 नहीं । ख । २० । ग. गगरः । क. ख. गं. छ. कुझ है क्षझ के लिये ।
 क. ग. अवधं । छ. अवधः; ख. कद अवधः । क. ग. छ. शरीरम्;
 ख. शरीर; च. रारं । ख. च. छ. पिप्पलं । ख. शकः । क. ग. जहाः;
 ख. जंमः; छ. जझः; च. ब्रघः । क. ख. ग. च. छ. वृधुकं । क. ग.
 बुकं; ख. च. छ. वूक । ख. उग्र्याः; क. ग. च. छ. वृध्रः साथ जोड़ता
 है; ख. ब्रवृधू जोड़ता है । क. स. ग. च. छ. असु क्षमेम् । क. ख. ग.
 च. छ. वरणम् । क. ख. ग. च. छ. असाक्षेमम् । क. ख. ग. च.
 छ. वरणं क. ख. ग. च. छ. सुराः । क. ग. च. छ. अरविदानि;
 ख. अरविदानि । ख. जस्मिन्वत्; च. शसमान; छ. घघस्मिन्वत् ।

छ. जामिणि; ख. जामि । स्वातु । येभ्यक्षाणि; च. घञ्क्षाणि ।
 ख. आयुधाति । पक्षम् । ख. च. अभिहिः । क. ख. ग. च. छ. स्वरः ।
 क. ख. ग. च. छ. घ्रुवः । सवः । क. ग. सह । क. ग. अवयाः, ख.
 अवखा । च. यादाः; ख. पाद्ः । क. गे. महतः; च. महः । ख. व्योमः ।
 क. गे. च. छ. स्वर्णांकः; ख. स्वर्णिक, ख. स्वर्णवरं, ख. च. राहनं ।
 क. ख. ग. च. छ. अनु अन्नम् के लिये । क. ग. च. छ. सुग्मा, सन्न के
 लिये; ख. सुग्मा । च. छ. ऋतस्ययोनि । क. रवी; ख. रचि; ग. च.
 रचि; छ. रचिः । क. ग. सतापूर्णः; ख. संति-पूर्णः; च. सर्वं पूर्ण ।
 ख. सर्वं नहीं । क. ग. सरणिः । क. ग. च. च. छ. अमृतम् के आगे
 अमुतं हैं । क. ख. ग. च. छ. इंद्रः; ख. हेमः; क. ख. ग. च. छ.
 सव्याः । क. ग. सचरणं; ख. च. छ. संचरणं । क. ख. ग. च. छ.
 अचमुं, अभ्वम् के लिये; छ. रुयं; च. रूपं । ख. कृपीरं, क. ग. च. छ.
 कुक्षरं, ख. कुक्षः; क. ग. क्षराः; ख. राः; ख. छ. लं, ग. पूर्णाः; ख.
 धानाश् च विश्रुतं । जलपम् २ । २९ । च. कर्तुदं, ख. काष्ठां, ख. च.
 मेध्यम् नहीं । ख. पावमानं । पावकं; च. पावकं, ख. हादतं; ग. हादन;
 छ. हदनं, ग. हादन्, छ. हादनं; ख. मे नहीं, ख. तूरी ।

(७६) अवनयः । अत्रनयः ॥ २६ ॥ यहयः । खाः ।
 सीराः । स्रोत्याः । एन्यः । धुनयः । रुज्ञानाः । वक्षणाः । खाद्रो
 अरणाः । रोधचक्राः । हरितः । योपितः । स्वसृतः । अर्णवः ।
 सिन्धवः । कुल्याः । वहाः । उर्व्याः । इरावत्यः । पार्वत्यः ।
 ओजस्वत्यः । सरस्वत्यः । हरस्वत्यः । अजिराः । मातरः ।
 नदीनाम् ॥ [मधुः । वथः]

(७६) तुलना करो नि० १ । १३ ॥ क. ग. अवनयः नहीं ।
 क. ग. च. छ. यहा; ख. यहा, क. च. छ. पण्यः हैं एन्यः के स्थान पर;
 ख. पव्याः; ग. पुण्यः; क. ख. ग. च. छ. रुदानाः; क. ग. छ. वक्षणाः; ख.
 वक्षणाः; ख. वक्षाणाः; च. वक्षाणाः; ख. च. छ. खाद्रो वरणाः;

ज. ख. च. छ. हरिवः, क. ख. ग. च. छ. स्वस्कृतः, क. ख. ग. च. छ.
 अर्णवः, क. कुम्भ्याः, ख. ग. च. छ. कुम्भ्याः । क. ग. ओहाः, उर्व्यः के
 लिये, च. छ. औह्याः, ख. अत्यः, क. ग. ओजस्वस्त्यः, ख. अंजस्वत्यः,
 क. गं. सरस्वत्यः, ख. च. छ. सहस्वत्यः, च. अजिरा, क. मारुतरः
 ख. मरुतेरः, ग. मा इतरः, च. छ. मारुतेरः, ख. चधुः, च. चध्रः
 छ. वधुः ॥

(७७) काटः । काटः । खाटः । अवटः । अवटः ।
 क्रिविः । खदः । उत्सः । ऋश्यदः । कारोतरः । कुशयः ।
 केवटः । [त्रपुः] कूपस्य ॥

(७७) तुलना करो निघ० ३ । २३ ॥ ज. च. छ. काटः ।
 काटः, ख. कायः, क. ख. ग. च. छ. कृतिः, क. ग. च. छ. ऋक्षरः,
 ख. क्षरः, क. ख. ग. च. छ. कारोदरः, च. कूपस्य ।

(७८) नराः । नराः ॥ ३० ॥ जन्तवः । विशः । क्षितयः ।
 कृष्टयः । चर्षणयः । नहुपः । अरयः । अर्याः । मर्याः । मर्ताः ।
 त्राताः । पूर्वाः । तुर्वशाः । दुह्यवः । आयवाः । यद्वः ।
 अनवः । पूरवः । जगतः । तस्थुपः । पञ्चजनाः । विवस्वन्तः ।
 मानवाः । मनुष्याणाम् ॥

(७८) तुलना करो निघ० २ । ३ ॥ ख. नराः । नराः, के लिये,
 तरा-ज. ख. च. छ. कृष्णपयः, च. नहुपाः, ख. अर्यः, क. च. छ.
 अर्यः, ख. अर्यः, ख. मयाः, च. मर्याः, च. छ. पूर्वाः, पर्काः, ख. च.
 उर्वशाः, क. ख. ग. च. छ. अणवः, ख. छ. विवस्वतः, ग. विवस्वतः,
 क. ख. ग. च. छ. मानवः ।

(७९) निर्णिक् । निर्णिक् ॥ ३१ ॥ वत्रिः । वर्षः ।
 वपुः । अमतिः । अप्तः । रप्सु । पिष्टम् । शप्यम् । कृशन्म् ।
 पेशः । मरुत् । रूपस्य ॥

(७९) तुलना करो निघ० ३ । ७ ॥ च. छ. निर्निकः ।
निर्निकः; क. ग. निर्निकः; ख निर्णिकः; क. ग. ववृद्; च. छ. ववृद्;
ख. व, क. ख. ग. च. छ. चर्च, क. ग. च. अप्पु । रप्पु; ख. रस्व
अप्पु; छ. अप्पु ॥ प्पु, क. गं. छ. विपूम, पिष्टं के लिये; ख. विष्टमाः
च. विष्टमा, क. ग. च. छ. यशः, पेशः के लिये; ख. यश ।

(८०) जठरम् ॥ ३२ ॥ जठरम् । [परीसानम् । जगृतम् ।
गर्दनम् ।] कृदरम् । उदरम् । [दर्दुरम् ।] उदरस्य ॥

(८०) ख. में नहीं; जठरम्, ख. । ३१ । छ. जथरम् नहीं, क.
ग. परिसानम्, च. छ. दुर्दरं; ख. दुर्दशं ॥

(८१) आयती । आयती । च्यवाना । अभीशू । अमवाना ।
विनङ्गसौ । गभस्ती । वाहू । भुरिजौ । शक्करी । भरित्रे ।
वाहोः ॥

(८१) तु. निघ. २ । ४ ॥ क. छ. अजुती । अजुतीः ख. च.
अजुतीः ग. अजती । अजुती । क. ख. ग. च. छ. च्यवना । ख. च. छ.
अभीष्टा; क. अभिष्टा, ख. अभिष्टा; । क. अप्पुवाना; ग. अप्पुवाना;
ख. प्पुवाना; च. छ. अप्पुवाना । ज. च. छ. विनंकसु; ख. विनंकस्ता,
क. ग. रोसस्वी; ख. च. छ. रोकस्वी, क. ग. वास्तु, वाहु के लिये,
च. छ. कस्तु; ख. हस्क, क. ख. ग. च. छ. तुरिजी । धुरी । भरित्री ।
ख. वाहोः; च. छ. वाहोः ।

(८२) (अग्रवः ।) अग्रवः ॥ ३३ ॥ अण्व्यः । विशः ।
शर्याः । रशनाः । धीतयः । अथर्यः । विपः । कक्ष्याः ।
हरितः । स्वसारः । जामयः । योक्ताणि । योजनानि । धुरः ।
शाखाः । आभीशवः । दीधितयः । अङ्गुलीनाम् ॥ ३४ ॥

(८२) तु० क० निघ० २ । ५ ॥ क. ख. ग. च. छ. अग्रवः । क.
ख. ग. अस्य, च. छ. अस्यः । क. ग. च. छ. वृषः; ख. वृषमः । क. ख.

ग. च. स्वर्या; छ. स्वर्या; ख. रेपत । क. ग. वितयः; ख. च. छ. वीतयः । क. ख. ग. च. छ. अव्ययः; क. ग. च. छ. ऋपः; ख. ऋपं; क. ख. ग. च. छ. कक्षाः । क. ग. जामय, क. ग. शेषाः शाखाः के लिये । ख. शेषाः; च. छ. शोषाः; क. ख. ग. च. छ. विधितयः ।

(८३) [व्रजिः । धुनिः । तर्थाः ।] तक्का । (रिपुः) । रिभ्वा । रिक्का । रिह्वा । तायुः । तस्करः । वनर्गुः । मलिम्मुचः । अघशंसः । वृकः । स्तेनस्य ।

(८३) तु० क० निघ० ३ । २४ ॥ क. ग्व. ग. च. छ. तिधा, तक्का के लिये । क. ग. च. रिक्षं, रिभ्वा के लिये, ख. रक्षां; च. छ. रिक्षां, क. रीघा, रिक्का के लिये; ख. रिरिघां; ग. रिघ; च. रिधा; छ. रिघा, ज. रिघां, रिह्वा के लिये; च. छ. रिघा (?) ख. में नहीं क. ख. ग. च. छ. वनर्यः; क. ग. च. छ. वलिश्लवः; ख. वलिश्लवः; क. ग. च. छ. अघशंसा; ख. अन्वशंसा, क. ख. ग. च. छ. वृक्षः ॥

(८४) धीः । धीः । मेधा । केतुः । चेतः । चित्तम् । क्रतुः । असुः । शची । वयुनम् । माया । बुद्धेः ॥ ३९ ॥

(८४) तु० क० निघ० ३ । ९ ॥ ज. ख. च. छ. वीधीः । ख. मधां, च. मेधां । क. ग. च. छ. किनु; ख. किंतु । ज. च. रेतः, ख. रितः; छ. रजः । ख. अशुः । ख. सची; क. ग. च. छ. संधी । क. ग. वयुनं, च. छ. वपुनं, ख. येष्वनं ।

(८५) विग्रः । विग्रः । विग्रः । गृत्सः । धीरः । [रेतुः ।] वनः । मेधाः । कण्वः । ऋभुः । नवेदाः । कविः । मनीषी । मन्धाता । मनश्चित् । आकेनिपासः । उशिजः । कीस्तासः । अद्दातयः । मतयः । मतुथाः मेधाविनः ॥

(८५) तु० क० निघ० ३ । १० ॥ क. ग. च. छ. विपुः । विपुः; ख. विपुः; क. ख. ग. च. में विग्रः नहीं; छ. विपुः, क. ग. च. छ.

कृत्स्नः ख. कृत्स्नः मनुः ख. रेतुः । मेधा । क. ग. मेधा कंठः
 ख. च. छ. मेधाकंठ । क. ख. ग. च. छ. रिपुः, ऋभु के लिये, क. ख.
 ग. च. छ. नमेधा के लिये, क. ख. ग. च. छ. मन्वाता, क. ख. ग. च.
 छ. उरस्तित्, क. ख. ग. च. छ. आकेनिवासः, क. ग. च. छ.
 ओसिजः, ख. ओजःसि, क. ग. किस्त्यास, च. छ. किस्त्यास, ख.
 कस्त्यासां, क. ख. ग. च. छ. मनवः, क. ख. ग. छ. मनुष्याः, च.
 मनुषाः ।

(८६) मेना । मेना । ग्रा । योपा । नना । अङ्गना ।
 रतयः । स्त्रीणाम् ॥ ३६ ॥

(८६) तु० क० निघ० ३ । २९ ॥ नि० ३ । २१ ॥ क. ख. ग.
 च. छ. मेना । मेना स्या । क. ग. च. छ. वोपाः, ख. चोष्या । ख.
 ग. तरयः ॥

(८७) तुक् । तुक् । तोकम् । तनयम् । तक्म । शेषः ।
 प्रजा । बीजम् । अम्रः । गयः । [ऋप] जाः । यहुः । स्रुः ।
 नपात् । अपत्यस्य ॥ ३७ ॥

(८७) तु० क० निघ० २ । २ ॥ च. छ. ऋतु । ऋतु । तौकं ।
 ख. ऋतु । ऋतौकां । क. ख. ग. च. छ. तक्षमः क. अप्तुः, ख. छ.
 अप्तुः, ग. अमुः, च. अहः । क. ग. रायाः, ख. च. छ. रायः, क. ग.
 ऋयमाः । क. ख. ग. पङ्गः, च. छ. पङ्गः ॥

(८८) [कङ्कम्] । अन्धः । [घा] । सिनम् । श्रवः
 [शवः । शाहः । वनः ।] अन्नम् । वाजः । पयः । पृक्षः ।
 पितुः । सुतम् । क्षु । घासिः । इडा । इषम् । ऊर्जः । रसः ।
 स्वधा । अर्कः । नेमः । ससम् । नमः । वयः । स्रुता । ब्रह्म ।
 कीलालम् । अन्नस्य ॥ ३८ ॥

(८८) तु० क० निघ० २ । ७ ॥ क. ग. काक । छ. अधः । ख. घासिनं; च. कासिनं । ख. सह; च. वन; ख. वात । ख. च. छ. अन्नः । ज. ख. च. छ. वृक्षः । ख. में नहींः सुतम् । क. ग. च. छ. भु त्वाशी । इडा । ख. हुत्वाशी । इडा । ज. में शपं नहीं । क. तुर्जः; ग. तुर्जः; ख. उंज, च' छ. जर्तुः । क. ग. रप्सः; ख. सह । क. ग. स्वधां । क. ग. च. छ. गर्भः; नेमः के लिये; ख. गर्भा । क. ख. ग. च. छ. सयः । क. ग. च. छ. नेमी, ख. तेमी । क. ख. ग. च. छ. सूनुतां । क. ख. च. छ. अक्रः; ग. अक्र, ख. अन्यस्य ॥

(८९).....गर्तः । हर्म्यम् । नीरम् । पस्त्यम् । दुरो-
णम् । दुर्याः । स्वसराणि । अमा । दमः । कृत्तिः । योनिः ।
वर्म । शर्म । शरणम् । वरूथम् । क्षया । छन्दः । छदिः ।
छर्दिः । छाया । वेडम् । अज्मः । कुलायम् । तुकः ।
गृहस्य ॥ ३९ ॥

(८९) तु० क० निघ० ३ । ४ ॥ क. ग. में नहीं गर्तः । क. ख. ग. च. छ. हर्म्यः । ख. च. छ. यस्त्यम् । क. ख. ग. च. छ. दुरोणः । क. ख. ग. च. छ. असाः । क. ख. च. छ. कृत्तिः । च. छ. वर्मः; ख. धर्मः । च. छ. शर्मः; ख. शमः । क. ख. च. छ. सरणः; ख. सरणी । क. ख. ग. च. छ. वसथं । ख. च. छ. क्षयं; क. ग. यक्षं, क. ख. ग. छंदं; च. छ. छदं; क. ग. च. छदिः; छ. छिदिः; ख. में नहीं । क. ग. छिर्दं, च. छ. छिर्दि । ख. च. छ. अज्मः । च. छ. रुकः ॥

(९०) मघम् । मगम् । रेक्णः । रिक्थम् । वेदः । श्वात्रम् ।
रत्नम् । रयिः । क्षत्रम् । क्षेत्रम् । भगः । मीढम् । शुभ्रम् ।
इन्द्रियम् । वसु । रायः । राधः । दानः । शृत्रम् । दानम् ।
वृतम् । वामम् । धनस्य ॥ ४० ॥

(९०) तुलना करो निघ० २ । १० ॥ च. छ. मद्यं । मद्यं ।
 क. ग. रेकणा; ख. रेछा; च. छ. रक्ता । क. ग. रित्यं; ख. रिछं;
 च. छ. रिक्थं । क. ख. ग. च. छ. स्वात्रं । ख. च. छ. रयि, क. ग.
 क्षेत्र । क. मीडुं; ख. मेडं; ग. मीटुं; च. छ. मीडं । क. ग. च. छ. सुवः
 वसु के लिये, ख. सुवः । क. ख. ग. च. छ. सवः; रायः के स्थान में ।
 क. गं, च. छ. राधः के स्थान में सह; ख. सहः; क. ग. च. छ. व्रतं
 वृतं के स्थान में । ख. चृतं । क. ख. ग. च. छ. वामः । क. ग. च. छ.
 वनस्यं; ख. वत्स्य ॥

(९१) हेम । हेम । चन्द्रम् । रुक्मम् । अरः । पेशः ।
 कृशनम् । लोहम् । कनकम् । काञ्चनम् । हरितम् । भर्गः ।
 अमृतम् । मरुत् । दत्रम् । जातरूपम् । हिरण्यम् । सुवर्णस्य ॥ ४१ ॥

(९१) तुलना करो निघ० १ । २ ॥ क. ग. बुध पूर्व लगा है;
 च. बुध पूर्व है; ख. सुभः पूर्व लगा है । क. हेम । हिम; ख. हेमः । हिमं, ग.
 हेमं; हिमः च. छ. हेमः । हिम । क. ख. ग. त्रैसः, पेशः के लिये; च.
 छ. त्रैसः; च. छ. कसनः; क. ग. कशवं; ख. भर्गा; ग. गर्भः; च. छ.
 अस्मृतं; ग. अमरुत् । दतरं; च. ऋद्रक्षं; छ. सरुहनं; ख. सरुहन्मं ॥

(९२) अघ्न्या । अघ्न्या । उस्त्रा । उस्त्रिया । स्त्री । मही ।
 अदितिः । इडा । निर्ऋतिः । गोः ॥ ४२ ॥

(९२) तुलना करो निघ० २ । ११ ॥ ज. अघ्न्याः । अघ्नाः;
 ख. अघ्न्याः । अघ्न्याः; च. छ. अघ्न्या । अघ्न्याः; क. ग. च. छ. उघ्नाः;
 ख. में नहीं; क. ग. उस्त्रियाः । ख. च. छ. उस्त्रियाः; ख. में उघ्मः
 अधिक है । ख. स्त्रीः; च. छ. स्त्रीः; क. ग. मही; ख. मनहीः; क. गौः;
 ख. में नहीं ॥

(९३) अत्यः । अत्यः । हयः । अर्वा । वाजी । सप्तिः ।
 वह्निः । दधिक्राः । दधिक्रावा । एतग्वः । एतशः । पैदः ।

दौर्गहः । उच्चैःश्रवसः । तार्क्ष्यः । आशुः । ब्रह्मः । अरुपः ।
मांशत्वः । अव्यथयः । श्येनासः । सुपर्णाः । नराः । वार्याणाम् ।
हंसासः । अश्वानाम् ॥ ४३ ॥

(८३) तुलना करो निघ० १ । १४ ॥ ख. अत्यः । अंत्यः;
च. अन्यः । अत्यः । छ. अन्यः । अंत्यः । ख. दधि । काः ग. में नहीं,
छ. दधिक्रावाः; ख. एतश्च । ख. च. छ. एतसः; क. ख. ग. च. छ.
दौर्ग्रहः; क. ग. उच्चैःश्रवसः; च. छ. उच्चैः । श्रवसः; क. ख. ग. च. छ.
आसः; क. ख. ग. च. छ. मांस्वतः । न. ख. च. छ. सेनासः; क. ख.
ग. छ. सुवर्णाः; न. सुवर्णा ।

(८४) रोहितः । रोहितोऽग्नेः । नियुतो वायोः । हरी
इन्द्रस्य । विश्वरूपा वृहस्पतेः । पृपत्यो मरुताम् । रासभावश्विनोः ।
अरुण्यो गाव उपसाम् । हरय आदित्यस्य । हरितः सूर्यस्य
श्यावाः सवितुः । अजाः पूष्णः ॥ ४४ ॥

(९४) तुलना करो निघ० १ । १५ ॥ ह० लि० ग्रंथ प्रत्येक
पद के अनन्तर नियमपूर्वक विराम देते हैं । च छ रोहितोः । वाग्नेः;
ख. रोहितो । वाग्नेः; च. रोहितो । वाग्नेः; क. ग. च. छ. हरीन्द्रस्यः
ख. हरं । द्रस्यः; ख. विश्वरूपा...हरितः; नहीं है । क. ग. च. छ.
विश्वरूपाः । च. छ. वृहस्पतेः; क. च. छ. पृपत्योः । क. ग. च. श्विनोः;
च. छ. विश्विनोः; क. ग. अरण्योः । गावः । च. छ. अरण्यो । गावः;
क. च. छ. उपा । प्रसा । ग. उमा । प्रसाः क. ग. च. छ. हरयः;
क. ग. च. हरितस्य । छ. हरितस्यः । क. ख. ग. च. छ. श्यावः;
क. प्रजाः । अग्रः । पृष्ठः; ख. छ. प्रजाः । अग्रः । पृष्ठः; ग. प्रजा ।
अग्रः । पृष्ठः; च. प्रजाः । अग्रयः । पृष्ठः ।

(९५) अध्वरः । अध्वरः । वेषः । वेदः । [विपः । भाथी ।]
विदथः । सवनम् । होत्रा । इष्टिः । देवताता । मखः । विष्णुः ।
इन्दुः । प्रजापतिः । धर्मः । ऋतुः । कर्म यज्ञस्य ॥

(९५) तु० क० निघ० ३ । १७ ॥ च. अध्वरः क. ख. ग. में
नहीं । क. ग. विपः ख. वपः । क. ग. छ. भाथीः । क. ख. ग. च. छ.
वितथः । क. ख. ग. च. छ. होता । ख. इष्टि । क. ख. ग. च. छ.
देवताः । ज. ख. च. छ. इन्द्रः । क. धर्मः । क. ऋतुः ; ख. च. छ. ऋतु ।
छ. कर्मा ; ख. कर्मा ॥

(९६) (भरताः) । भरताः । ४५ ॥ कुर्वः । वाद्यतः ।
वृक्तवर्हिषः । सवाधः । यतस्त्रुचः । वृकः । मरुतः ॥ ४६ ॥
देवयवः । ऋत्विजः ॥

(९६) तु० क० निघ० ३ । १८ ॥ क. ग. च. छ. भरता ; ख.
भरत च. छ. वाद्यतः ख. च. छ. वृत्रः । वर्हिषः क. ख. स्ववाधः ; ग.
स्वावाधः ; च. स्ववाचः ; छ. स्ववाधः । क. ग. च. छ. यवः । श्रुवः ;
ख. वयवः । ध्रुवः ॥

(९७) (रेभः) । रेभः । जरिता । कारुः । कीरिः । सूरिः ।
नदः । नादः । इन्दस्य (ः) । [क्रोसनः ।] रुद्रः । कृपण्युः ।
स्तामुः । (स्तोतुः) ॥ ४७ ॥

(९७) तु० क० निघ० ३ । १६ ॥ क. ग. रंफं ; ख. च. छ. रेफः
क. ख. ग. च. छ. जरिताः । काकः । ख. में 'नदः' नहीं ; क. ग. च. छ.
नहः ख. छंदस्या, क. ग. क्रोसतः क. ख. ग. च. छ. कृपण्यः । स्तामु
अन्तिम शब्द स्तोतुः का भ्रष्ट पाठ होगा ॥

(९८) (अम्बरम्) । अम्बरम् । वियत् । व्योम । वर्हिः ।
स्वः । आकाशम् । आपः । पृथिवी । भूः । स्वयम्भूः । अंधा ।

ब्रध्नः । [पीरिठम् । पीठम् ।] सगरः । सलिलम् । समुद्रः ।
अन्तरिक्षस्य । पराणि तदायतनानां ॥ ४८ ॥

(९८) तु० क० निघ० १ । ३ ॥ ख. अत्वाः च. अत्वाः छ.
अंन्वा ज. ब्रध्नं ; ख. च. छ. ब्रध्नं, ग. पीरिटं । पिटं ; ख. पिट्टं ।
क. ख. ग. च. छ. सगरं ख. सलिले ॥

(९९) [आतः ।] आतः । आशाः । आष्टाः । उपराः ।
काष्टाः । व्योम । ककुभः । दिशाम् ॥ ४९ ॥

(९९) तु० क० निघ० १ । ६ ॥ ख. आशा, आताः के लिये ।
क. ख. ग. च. छ. आस्थाः ; क. ख. छ. व्योमः, ग. ककुभः ; ग. कुकुभः ॥

(१००) सस्तिः । सस्तिः । अलावृणः । कृणन् । कुणारुः ।
दानवः । उदधिः । [सिरिः ।] वृत्रः । पर्वतः । चमसः । अहिः ।
अभ्रम् । बलाहकः । द्युतिः । उदनः । वृषान्विः, वृत्रः । कोशः ।
असुरः । मेघस्य ॥ ५० ॥

(१००) तु० क० निघ० १ । १० ॥ क. ग. सस्ति । मस्तिः
ख. च. छ. सस्ति । मस्ति, क. ख. ग. अलावृणात् ; च. छ. अलावृणत्,
क. ग. कृणम् ; ख. कृणत् । कृणत् ; च. कृणत् ; छ. कृणत्, क. ग. छ.
कुणारुः ; ख. कुणारुः ; च. अभशामः, ख. दत्तवः, क. ग. च. छ. सिग्नि,
ख. अहि, ख. बलाहकः क. ग. उदनः ; ख. च. छ. उदनः, क. ग. च. छ.
वृषान्वि ; ख. वृषान्विः, ख. कोशः च. छ. ॥ २० ॥ ५० ॥

(१०१) (अद्रिः ।) अद्रिः । ग्रावा । गोत्रः । बलः ।
अश्नः । पुरुभोजाः । बलिशानः । अश्मा । गिरिः । ब्रजः ।
चरुः । वराहः । शम्बरः । रौहिणः । रैवतः । परिघः । [पाणिघः] ।
उपरः । उपलः । सानौ । रुद्रः । पर्वतस्य ॥ ५१ ॥

तु० क० निघ० १ । १० ॥ क. ग. बलः क. ग. च. छ. अस्वाः ;
 ख. अस्माः क. ख. ग. च. छ. पुरः—भोज्यः । क. ग. च. छ. में पुरि सादः
 अधिक है; ख. में पुर सादः अधिक है । ख. अह्म क. ग. च. छ. ब्राजः,
 ख. ब्राज, क. ख. ग. च. छ. ररुः, ग. ररुः, क. ख. ग. च. छ. वाराहः
 क. ग. च. छ. संवरः ; ख. सवरः, क. ख. ग. च. छ. रोहिणः क. ग. छ.
 पणिघः ; ख. पणिचः ॥

(१०२) गौः । गौः । गौरी । गान्धर्वी । गभीरा । गम्भीरा ।
 मन्द्रा । मन्द्राजनी । [वाणीः] । वाशी । वाणी । वाणीची ।
 वाणः । पविः । भारती । धमनिः । मेडिः । सूर्या । सरस्वती ।
 निचित् । स्वाहा । वग्नुः । उपविदः । काकुः । मायुः । जिह्वा ।
 घोषः । श्लोकः । शब्दः । स्वरः । स्वनः । ऋक् । होत्रा ।
 गीः । गाथा । गणः । घेना । ग्नाः । विपा । नना । कशा ।
 धिपणा । नौः । अक्षरम् । मही । अदिति । शची । [त्सधीः ।]
 अनुष्टुप् । [शब्दः ।] रसः । [वसा । मधु । कशा ।] विराट् ।
 वाचः ॥ ५२ ॥

(१०२) तु० क० निघ० १ । ११ ॥ ख. गौः २, ख. मद्राजनी ;
 च. मंद्राजिनी ; ख. मंद्राजिनी, ख. में वाशी नहीं ; क. ग. वाणी ; छ.
 वाणीः, ख. में वाणी नहीं ; क. ग. वणी, क. ग. वणीची, ख. चीः ;
 छ. में नहीं, ज. छ. वाशिणी, ख. परिः ख. धमलाः, ज. मेधीः, ख. छ.
 मेधिः ; च. मेटिः, क. ग. निचित् क. ग. च. छ. उपक्षुः, वग्नुः के
 लिये, ख. उपक्षः, क. च. छ. उपसिः ; ख. उपक्तिः ; ग. पुपसिः, ख.
 मायुः ख. में जिह्वा नहीं क. ग. काकुः, ऋक् के स्थान पर, ख. च. छ.
 कुकुः । क. ग. गोत्रा । मा । ही । है होत्रा—गीः के स्थान पर ; छ.
 गोत्रा—मीही ; ख. च. गोत्रा । मही, ख. च. छ. गाणः क. ग. च. छ. तेष्याः ;
 ख. तेष्य क. च. छ. ग्राः के लिये विपा, नना, कशा, ग्राविष्कं, मनकं साकिरं

क. ग. च. छ. विपाणा ; ख. णाः, क. ग. गौ; ख. गौः ; च. छ. गोः,
च. छ. शची नहीं, ख. सवीः, ख. में त्सधीः नहीं, च. सधीः, छ.
सधीः ख. वसी, क. ख. ग. च. छ. कसा, क. ख. च. छ. चारुः, वाचः
के स्थान पर ग. चारु ॥

(१०३) ओजः । ओजः । पाजः । शावः । शार्धः । त्वक्षः ।
वाधः । नृम्णम् । तरः । तविपी । शुष्मम् । शुष्णम् । दक्षः ।
वीडु [तु] । च्यौत्तम् । द्युम्नम् । इन्द्रियम् । सहः । वयः । वधः ।
वर्गः । मज्जना । पौस्थानि । धर्णासि । स्यन्द्रासः । द्रविणम् ।
बलस्य ॥५३ ॥

(१०३) तु० क० तिघ० २ । ९ ॥ क. ग. उजः । ओजः ख. ऊजः ।
कुजः ; च. छ. ओजः । तुंजः । क. ख. ग. च. छ. सर्वः । क. ग. च. छ.
सर्द्रः । ख. अर्द्रः । क. ख. ग. च. छ. भक्षः, वाधिः ; क. ख. ग. च.
वाधिः, क. ख. ग. च. छ. तृष्णं, क. ग. च. छ. तरत् ; ख. तरत् ।
क. ग. च. छ. त्रपुषी ; ख. त्रपूषी, क. ग. त्पुषुः, शुष्णम् । शुशाम्
के लिये ; ख. सुपु ; च. छ. सुपुः ख. दत्तः क. ख. ग. च. छ. विद्रु,
क. ग. च. छ. व्याक्तं । द्युम्नं, ख. व्यात्तं । द्युस्तं क. ख. ग. च. छ.
सह क. ग. च. छ. वपः, क. ख. च. छ. वच ; ग. वर्चः, क. ग. च. छ.
गर्गः ; ख. गर्ग, क. ग. च. छ. मृणम् । जानाः ख. मृणम्—जना क. ख.
ग. छ. वर्णसी ; च. वर्णसां, क. ग. च. सांद्रासः : ख. सांद्रसा, छ.
सांद्रसः ॥

(१०४) विद्युत् । विद्युत् । नेमिः । पविः । वज्रः । सृकः ।
[यतः] वधः । अर्कः । शम्भः । कुलिशः । कुत्सः । सायकः ।
त्रपुषी । वज्रस्य ॥ ५४ ॥

(१००) तु० क० निघ० २ । २० ॥ क. ख. ग. च. छ. विदान ।
विद्युत् । ग. श्रेभिः । ख. च. छ. वर्तः वज्रः के स्थान में क. ग. च. छ. सर्वाः, रुकः
के स्थान पर, स्रुवः ख. अर्घः, ज. ख. च. छ. संवः, ख. में कुलिशः
नहीं, ख. । ४ ॥

(१०५) रणः । रणः । विवाक् । नदनुः । विखादः । भरे ।
क्रन्दः । आहावः । सम [नी] के । ममसत्यम् । नेमधितिः ।
सङ्का । समनम् । स्पृधः । पृत्सु । समत्सु । समरणे । समोहे ।
संख्ये । वृत्रतूर्ये । समर्ये । आणौ । प्रतरणे । [मंतसा ।] समनी-
के । [खाय] सेने । खले । खजे । पाँस्ये । महाधने । पृतना ।
ज्येष्ठः । संग्रामस्य ॥ ५५ ॥

(१०५) तु० क० निघ० २ । १७ ॥ क. ग. में रणः नहीं, क. ख.
ग. च. छ. विपाकः, क. ग. च. छ. नरनुः ; ख. नरनुः, क. ग. च. छ.
निखातः ; ख. तिखर्वः, क. ख. ग. च. छ. भये, आहावः सम्भवतः यह
आहवे लिखने की प्राचीन लेख शैली है ; ख. आहाव, क. ख. ग. च. छ.
समः सत्यं । क. ख. च. छ. नेमः, तिथिः ख. नेमः—मिथिः क. ख. ग. च. छ.
संख्या, क. ख. ग. च. छ. खवनं, क. ग. छ. पृपः, स्पृधः के लिये,
ख. च. पृष्टः, क. ख. ग. च. छ. पृत्सतः, क. ख. ग. च. छ. समरण,
क. ग. च. छ. समूहे, ख. समू, क. ख. ग. छ. सवने, समर्ये के स्थान
पर; च. समने, क. ग. च. छ. आखौ ; ख. आपौ, सेने के लिये ख.
शने ; च. छ. त्सने, च. पुनः पढ़ता है खले, च. खजं, क. ग. च. छ.
पस्त्यै ; ख. पास्त्ये, ख. एतेना । ज्येष्ठस्य ॥

(१०६) खरे । स्वारम् । सुष्टि । नु । नु । मक्षु । द्रवत् ।
ओषम् । जीराः । जूर्णिः । शूर्ताः । शूषनाः । शिभम् । तृषु ।
तूयम् । तूर्णिः । अजिरम् । भुरण्युः । आशु । प्राशु । तूतजानः ।

तूतुजिः । तुज्यमानासः । अज्जाः । साचीवित् । द्यौगत् । ताजत् ।
तरणिः । वातरंहा । क्षिप्रस्य ॥ ५६ ॥

(१०६) तु० क० निघ० २ । १५ ॥ ख. खरै; च. छ. स्वरे, छ.
नू तु मा । भू म । क्षु द्रवत्; ख. (तु तु; च. पा । भू) क. ग. ऊर्पं,
ख. च. छ. उपं क. ख. ग. च. छ. जूर्ता । जूर्णि । मूर्ता, क. ग. छ.
छुघना; ख. छुचना; च. छुगना, ज. च. छ. छीमं; ख. छीनं क. ख. ग.
छ. नृपु, क. ग. च. छ. सूर्य; तूर्य । तूर्णिः के लिये ख. सूर्या, क. ख. ग.
च. छ. रजतं, क. भुरण्यत्; ख. भुरण्यत्; ग. भरण्यत्; च. छ. भुर-
ण्यत् क. ग. च. छ. आसु । प्रासु; ख. आसु । कासु, च. वित त ।
तुनानः । तुजं; तुलना करो देव, प्राशुचित्, घ. तुज्यमान्यासं;
च. रुज्यमान्यासं, क. ग. आर्द्राः; ख. आर्द्राः; च. अर्द्रा; छ. अर्द्रा;
छ. अर्द्रा; क. ग. च. छ. साची; ख. साचि, वित् ऊपर भ्रम से
रखवा गया है, क. मन्युमन्तोष, द्युगत्—ताजत् के स्थान पर; ख.
मन्युमाता च ग. मन्युमंता च; च. छ. मन्युमांताच । ज. ख. च. छ.
तरणि ॥

(१०७) निण्यम् । निण्यम् । अपीच्यम् । सस्वः [हिरुक्]

[तत्र । तत्तन्त । तायतम् ।] अन्तर्हितस्य ॥

(१०७) तु० क० निघ० ३ । २५ ॥ क. ख. ग. च. छ. निण्या,
च. निण्यां, क. ख. ग. च. छ. अपिवा, क. ग. स्वस्य; ख. स्वस्थाः;
च. छ. स्वस्यः ॥

(१०८) (स्वः ।) स्वः । पृश्निः । नाकः । गौः । विष्टप् ।
इष्टम् । नभः । दिवः । अन्तरिक्षस्य च । पराणि तदायतना-
नाम् ॥ ५७ ॥

(१०८) तु० क० निघ० १ । ४ ॥ क. ग. प्रश्निः । क. ख. ग. च.
छ. विष्टप् । क. ग. में च नहीं ॥

(१०६) [हिरूक् । हिरूक् ।] आके । पराचैः । आरे ।
परावते । इति दूरस्य ॥ ५८ ॥

(१०९) तु० क० निघ० ३ । २६ ॥ क. ग. हिरूक्, क. ग. हिरूक्;
ख. में नहीं । क. ग. च. छ. अवाके ; ख. अवके, क. ग. अरे ॥

(११०) विभावरी । विभावरी । सूनरी । [भावती । सूनरी]
भास्वती । ऊर्जस्ववी । चित्रामघा । अर्जुनी । वाजिती । वाजि-
नीवती । सुझावरी । अहना । द्योतना । श्वेत्या । अंरूपी ।
सूनृतावरी । उपसः ॥ ५९ ॥

(११०) तु० क० निघ० १ । ८ ॥ क. ख. ग. च. छ. विभावरी ।
विभावती । च. भावती, ख. च. छ. अर्जुना, क. ग. च. छ. द्युसवरी,
ख. धुमन्वरी द्युतना । क. ग. च. छ. श्वेत्य ; ख. श्वेत्या ॥

(१११) वस्तोः । वस्तोः । भानुः । वासरम् । स्वसराणि ।
घंसः । धर्मः । घृणिः । दिवा । दिनम् । दिवे—(दिवे) ।
द्यवि द्यवि । अह्नः ॥ ६० ॥

(१११) तु० क० निघ० १ । ९ । ज. छ. वस्तोः । वष्टोः ; च. छ.
वस्तो वष्टो, ख. घंसः, ख. धर्मः ; च. छ. धर्म छ. घृणि, क. ग. च. छ.
द्यावा, द्युविः द्यवि—द्यवि के स्थान में ख. शा द्यावा—द्युविः,
अप्लु , क. ख. ग. में नहीं ॥ ६० ॥

(११२) दीधितयः । गभस्तयः । वनम् । उस्ताः । वसवः ।
मरीचयः । सप्त ऋषयः । साध्यासः । सुपर्णासः । मयूखाः ।
रश्मीनाम् ॥ ६१ ॥

(११२) तु० क० निघ० १ । ५ ॥ ख. भगस्तयः ; ग. गभस्तयं,
वन', ख. च. छ. मयूपा क. ॥ ६१ ॥

(११३) खेदयः । खेदयः । किरणाः । गावः । अभीशावः ।
(रश्मीन् ।) रश्मीनां च ॥ ६२ ॥

(११३) तु० क० निघ० १ । ६ ॥ ख. में खेदयः नहीं, ख.
किरणा, ख. च. छ. अश्मीन् ; क. रश्मीन् । रश्मीन् फ. ॥ ६२ ॥

(११४) आर्यः । आर्यः । राष्ट्री । नियुत्वान् । इनः ।
ईश्वरस्य ॥ ६३ ॥

(११४) तु० क० निघ० २ । २२ ॥ ग. आर्यः । अर्यः, भियुत्वा,
और जोड़ता है ३६, क. व. ॥ ६३ ॥

(११५) संयोगः । संयोगः । आशुशुक्षणिः । जहा । शिताम ।
मेहना । मूषः । मन्दू । इर्मान्तासः । [वाजरान्धयम् ।] काय-
मानः । विद्रधे । तुग्वनि । [नोघात् । नदः ।] व्यवनः ।
कश्यपः । नू चित् । अकूपारस्य । अप्रायुवः । राजः । जुहुरे ।
क्राणा । विपुणः । जामिः । जसुरिः । चयसे । अन्धः । दुग्धम् ।
आहनः । नदः । अर्कः । सचा । चित् । पवित्रम् । पृथुज्रया ।
काणुका । अध्रिगुः । आङ्गुपः । आपान्तमन्युः । शंसा । वाज-
गन्ध्यम् । [जराध्य ।] पाकस्थामा कौरयाणः । व्रन्दी । निष्पपी ।
क्षुम्पम् । निचुम्भुणः । [मजायेम । ध्रिरुः ।] जोषवाकम् । दुटस्य ।
केपयः । सलल्लकम् । अस्कृवोयुः । निश्रुम्भाः । [ध्रुवद्रक्षं ।] वपल
प्रक्षिणी । उपसि । सवीमनि । विदथानि । श्रायन्त इत्रा अमूरः विजा-
मातुः । अमवान् । अमीत्रा । अमतिः । रिशादसः । आनुषक् । गिर्वणाः ।
अम्यक् । यादश्मिन् । शुरुधः । अप्रतिष्कुतः । द्विवरुर्हाः । उराणः ।
जवारु । ततनुष्टिम् । इलीविशः । [इराविणः ।] क्रियेधाः ;

तुरीपम् । प्रतद्वसू । दिविष्टिषु । दूतः । ऋचीपमः । अनर्शरा-
तिम् ॥ ६४ ॥

अनर्वा । [अनर्वा । चाण्डा । वाल्हा ।] जधवः । वक्रुरः ।
[वक्तरः] वेकनाटान् । अभिधेतन । सदान्वे । पराशरः ।
करुदती । दनः ॥

(११५) तु० क० नि० ४।१-३ ख. में संयोग नहीं । क में आशुः
सुकरणि । ख. आशुः सुकरणे । ग. च. आशुः सुकरणिः । छ. आसुः
सुवर्णिः । क. ख. ग. च. छ. सिताम । क. ग. च. छ. मेहानाम् । ख. मेहानम् ।
क. ग. च. छ. मंदू । ख. मंदुः । ज. च. छ. इमं तात्सः । ख. इमन्ताच । क. ग.
विदुर्ये ख विदुर्यो । च विदुर्ये । छ विदुर्ये । ज. च. छ. नुगमनी । ख. वे
उगमनी । ख. तोधात्ः पद्दो तोधाः, जो कि नीचे पवित्रम् के पश्चात
संबन्ध रखता है । ख. काश्यपः । क. ख. ग. च. छ. तु वित् । ख.
अकुपारस्य । क. ग. अकुमारस्य । च. छ. अकुपारस्य । क. ग. च. छ.
अप्रापुवक्रः । ख. अपरापुवः । वक्रः । क. ग. च. छ. रक्तः ।
ख. नक्तः । क. ख. ग. च. छ. सुनुरुः । काणः । क. ग. च. छ.
निसुणः । ख. मिसुणा । क. ख. ग. च. छ. अर्मा । क. ग. जसुरि ।
ख. च. छ. जसुरी । क. ख. ग. च. छ. जायसे । ख. दुग्वं । ख
अहोवः । क. ग. च. छ. नदः के स्थान पर । नराहः । ख. तराहः ।
नदः श्राद्ध अस्थान में की है । क. ख. ग. च. छ. सदा
चित् । क. ख. ग. च. छ. पृपजया । क. ख. ग. च. छ. काणुकाः ।
ख. अधृगुः । ज. ख. च. छ. आंगुषः । ख. अपातमन्युः । छ. अपांत-
मन्युः । क. ख. च. छ. स्मसा । क. ग. च. छ. वाजरांध्यां ।
ख. वाजरांध्यं । धान्यं । ख. राजध्या । क. ग. च. छ. पाकस्थाम ।
ख. पकस्थाम । ख. रौकायणः । छ. कौरायणः । क. ग. च. छ.
निष्टपिः । ख. तिष्ठपिः । क. ग. च. छ. कुपं । ख. कपम् । क. ग.

आजायेम । च. मजायेत् । क. ख. ग. च. छ. सल्लुकं । ख. अस्कृ-
 नोयुः । च. छ. अस्तृवोयुः । क. ख. ग. च. छ. निस्वंपा । ख.
 ध्रुवद्रक्षम् । च. छ. ध्रुव इक्षं । च. छ. उपलप्रक्षिणी । ख उपतपं
 क्षणम् । ज. च. छ. सचीवनि । ख. सचीवती । क. ग. च. छ. निद-
 धति । ख ग्रिद्धति । क. ग. स्नायन्त । इव । ख. स्नायता—इवा ।
 छ. स्नायन्त । इव । क.ख.ग.च. छ. असुराः क. ख. ग. विजामानुः ।
 च. छ. विजामानु । क. ख. ग. च. छ. अमवान के स्थान अमः ।
 ख. अनुपक । क. ग. गीर्वाणा । ख. च. छ. गीर्वाणाः । क. ग.
 च. छ. अवक । ख मैं नहीं, ख. यादस्मि । छ. यास्मिन् । क.ख. ग.
 सरुधा । च. छ. सुरुधा । क. ख. ग. च. छ. अप्रतिस्कृतः । क.
 ख. ग. च. छ. द्विघर्हा । ख. च. छ. उरांडः । क. आं । उरां । ग
 उराम् । क. ख. ग. च. छ. जवारुः । क. ग. छ. तदनुष्टिः । ख मद्-
 नुष्टिः । च. तदनुष्टः क. ख. ग. च. छ. इलीविसः । क. इराविणा ।
 ख. ग. इराविणः । क. ग. इयथा । ख. च. छ. इयथा । क.ख.च.छ.
 इयथा । क. ख. ग. च. छ. तुरीयम् । ज. ख. च. छ. प्रतद्वस्तम् ।
 ज द्विविष्टिच । द्विव्यपणेषु । ख द्विपिष्टिच । द्विव्यपतापु । च. छ.
 द्विविष्टिच । द्विव्यपणेषु । क. ग. च. छ. रिचीपमः । ख पचीपमः ।
 क. ग. आनसंरात्रिः । च. छ. औनसं रात्रिः । ख. ओजसंरात्रिः ।
 क. ग. च. छ. अनर्दा । अनर्दा । ख. अनर्वा । ख. चल्हा । क. ख.
 ग. च. छ. जधवः के स्थान मैं अहवः । क. ग. च. छ. चरंकुरः । ख.
 चकुराम् । क. वैकतनायं । ग. वैकतनायं । ख. वैकतायं । च. छ.
 वैकनायम् । क. ग. च. छ. अभी येतते । अन्याये । तते । क. ख. ग.
 च. छ. तदात्वे । ख. च. छ. परासरः । क. ख.ग.च. छ. करुजी ।
 क. ग. नदः ॥

(११६) इक्षुणा । कीलालम् । विजाम्नि । दोषा । [अष्टमर्त्यः]

॥ ६५ ॥

ज्येष्ठम् । (ज्येष्ठम्) । अमिपक । विग्वाहा । वित्रस्वान् ।
 वाते । तन्यन्तः । ब्राह्म । काम्पीवकंसम् । जस्यत्यम् । जलाली ।

अन्धः । विपश्य (न्) अयाविष्टा । आंसा रन्तु तमायीवयः ।)
 शमोप्यात् । गुल्फः । विष्कले । खर्गला । प्रतोदः । वेदः ।
 यत्रास्मन्नतः । रंध्रः । चिक्रिः । नुल्लुः । पुच्छधौ । सुनिः ।)
 अपाष्ठः । मेदी । (ज्येना ।) मर्यः । (सप्तमेतः ।) वालिनि ।
 यातारम् । रूपंकिः । सिक्तः । सगणाः । (मुडिम्नाना । ङिङ्गकाः ।
 नादिना ।) मल्वः । अम्रः । जुगुः । नीलागलसाला । एलवः ।
 (दग्द्रिः ।) नीललोहितः । श्वापदः । कुनखी । कुरीरम् ।
 (उपसः ।) तादुरि । कमथः । रुमथा । सर्वर्तेभ्यः । इदं ।
 अध्वर्युः । हुम्नी । कुवितः । दम्रना । दुरोणे । (परेक्तौति) ।
 तितउ । (उत्पवाधत् ।) निमीदी । वामस्य । एकचक्रम् ।
 अमतिः । सुमतिः । दयते । दयन्ति । व्रीहि । वृत्ते ॥६६॥ ईडे ।
 ईडे । क्षयति । तपति । रजति । अत्रेकार्था ॥

(११६) अधोविन्यस्त अथर्ववेद से लेकर जोड़े हुए प्रतीत होते हैं ।
 ख. च. छ. इक्तना ; क. ग. द्रक्तना ख. अयत्यः, ख. ज्येष्ठ नहीं, क.
 अलिपक, क. ग. विवस्वक ; ख. द्विस्वक ; च. छ. दिवस्वक ; छ.
 में 'इ' स्पष्ट नहीं, च. तन् पंतः, क. ब्राह्म; वल्म, ख. कांपीवसंकं ख.
 जस्यत्यां ; ग. में नहीं. च. छ. अधः, क. ग. विपश्या ; ख. विपशा ;
 छ. विपेपस्या, क. ग. अयाविष्टाः ; ख. च. अया विष्टा, क रन्तुः, ख.
 रन्तु, क. छ. तमा—यीवयः ; ख. तमा । पीयवः, क. ग. सामाग्याः; ख.
 च. छ. सामाग्याः, क. ग. छ. गुल्गु, ख. गल्गु ; च. गुलाः वा गुलुः ;
 वल्गु पदा ज्ञाना चादिये, क. ख. गच. छ. विष्कले, क. ग. च. छ. भंगला;
 ख भंगनां, ख. पतोद ; क. ग. पनोद; च. छ. पनोदे; ख. यत्रास्मन्नतः
 ग. रंध्र, च. छ. चिक्रिः, क. नल्लु ; ख. नल्लु, क. पुच्छगी । पुछेगी ;
 ख. पृच्छगी । पुछेगीः ; ग. पुच्छगीः—पुछेगी, च. छ. पुछेगीः । ख.

सुनि, क. ग. अनाष्टः, ख. अचाष्टः ; च. छ. आनस्त्र, ख. द्वेना, ग. च.
 छ. मर्थाः ; क. ख. मर्था च. छ. सप्तधेतः ; ख. सप्तमेन, च. छ. वालिनि,
 ख. यातार, क. ग. रुपंकि, ख. सिक्तिः ; ख. च. छ. उगणाः, क. ग.
 उगणा ग. लिंगका; ख. भिंगकाः, स. नदीना च. छ. नादीना, क. ग. च.
 छ. मल्वा ख. मल्व क. ग. च. छ. अम्रः ; ख. आम्रः ; ख. पेलवः क. ग. च. छ.
 पेलव, क. ग. च. छ. नील लोहित, क. ग. स्वापदः ख. स्वाद, च. छ. स्वावेद,
 ख. क्रनखी; ग. कुरखी, क. ख. ग. च. छ. कुररं, ख. उपशः ; च. उपरः
 तादुरी तादुरिः ख. सर्वार्थेभ्यः ग. सर्वे चेंभ्यः क. ख. ग. च. छ. वधवर्युः ;
 ग. कुवीतः, क. दम्नाना, क. ग. परेकोति, क. ख. तितडा ; ग. च. छ.
 तितड, क. ग. तुत्यवाधत, ख. तुत्यवाधतु ख. किमिदी, क. ग. च. छ.
 अमति, क. ग. च. छ. सुमति ; ख. में नहीं, क. ग. छ. द्यनिः ख.
 द्यग्निः ; च. में नहीं, द्यंती, ग. व्रत्तेः, क. ख. ग. च. छ. इडे—इडे,
 क. ग. च. छ. तपति रेपति । रेजति ॥

(११७) प्रपित्वे । अभीके । प्राप्तस्य ॥

(११७) यास्कीयनिरुक्त ३ । २०-२१ ॥ के साथ तुलना करो ।

(११८) तिरः । सतः । अप्राप्तस्य ॥

(११८) क. ग. च. छ. सदं ; ख. संदे ॥

(११९) त्वः । नेमः । अर्धस्य ॥

(११९) क. ख. ग. च. छ. त्वः नेमः के लिये वहेमि ॥

(१२०) ऋक्षाः । स्तृभिः । इति नक्षत्राणाम् ॥

(१२०) क. ख. ग. च. छ. ऋक्षस्त्रिभिरिति ॥

(१२१) वप्रीभिः । उपजिह्विका । सीमिकानाम् ॥

(१२१) क. ग. च. छ. विमृभिः ; ख. विमृग्भिः, क. ख.

छ. समिकानां ॥

(१२२) रम्भः । (रंथः ।) पिनाकम् । इति दण्डस्य ॥

(१२२) च. छ. रथः, क. ग. दंढपस्य; ख. हं उपसस्य; च. छ. दं—उपस्य ॥

(१२३) शेषः । वैतसः । इति पुं (स्) प्रजननस्य ॥

(१२३) ख. च. छ. सेपः, क. ग. सेतः, कं. ख. ग. च. छ. वेधस इति ॥

(१२४) परंगतिविलीके । इति स्त्रीप्रजननस्य ॥

(१२४) क. परंगतिलीके, ग. पुरंगतिलीके; ख. परंगति विलीके ॥

(१२५) अनेन । अन्या । पनस्य ॥

(१२५) पना—अया, का व्याख्यान; तुलना करो निरुक्त ३ । २१ । १० ॥ ख. अतेन, क. ग. पनस्या इस में अवसान नहीं ॥

(१२६) मकि । हकिर । इति प्रतिषेधस्य ॥

(१२६) मके, अवसान नहीं ।

(१२७) वरुथम् । (असग्रम्) । चर्मणोऽरुत्साहस्य ॥

(१२७) कं. ग. चस्वरूपं; ख. च । रूपां; च. छ. वरूपं, च. असग्रं क. ख. ग. चर्मणः—अरु हत्यादस्य, च. छ. चर्मणः—अरुहत्यादस्य ॥

(१२८) पणिः प्रकलविद् वणिजः ॥

(१२८) घ. पणित् तु० क० निरुक्त ६ । ६ और २६ ॥

(१२९) स्वप्नी । कितवस्य । अक्षधूर्तस्य ॥

(१२९) क ग. स्वप्नी; ख. च. छ. स्वप्नी । तु० क० निरुक्त ५ । २२ ॥

(१३०) (मृण्यः) । सीमिकस्य ॥

ख. च. छ. सीमिकं; क. सीमिदं; ग. मं यह नर्ही; परन्तु सय
हस्त लेख द्वितीय पद के आगे " कस्य " जोड़ते हैं, संभवत वम्युः
पदो ॥

(१३१) कुटस्य । कुलिशः ।

(१३१) क. ग. च. छ. कुथस्य, ख. कुप्यस्य; क. ग. छ. कुलिजः
ख. कलिजः; च. कुलिज ॥

(१३२) अग्निः । जातवेदाः । वैश्वानरः । द्रविणोदाः ।
वनस्पतिरिति सूक्तभाञ्जि ॥

(१३२ से १३६) तु० क० निघ० ५।१—२ और निघ०
७।८ ख. सूक्तताज. ॥

(१३३) इध्मः । (विष्णुः) । तनूनपात् । नराशंसः ।
देवीर्द्वारः । उपासानक्ता । देव्याहोतारा । तिस्रोदेवीः । त्वष्टा ।
वनस्पतिः । स्वाहाकृत् (य) इति निपातभाञ्जि ॥

(१३३) ख. च. छ. मं विष्णुः नर्ही । ख. उपासानक्ता च. छ.
देव्या च. छ. देवी । ख. निपात भाञ्जिः ॥

(१३४) इन्द्रः । विष्णुः । सोमः । पर्जन्यः । ऋतुः ।
अग्नीयी । पृथिवी । इडा । भृगव । अथर्वाण इति संस्तविकास्त
स्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच ॥

(१३४) ख. आग्नीयी । घ. अथर्वाणः । क. इति संस्तविका । ग. इति
संस्तविका । ; च. छ. इ संस्तविका । ; ख. ग. मंसू विका । क. छ. ग.
च. छ. बहुत्व । ख. च. छ. स्त्रीव चः ॥

(१३५) वहनं (च हविषां आवाहनं च) देवानां यच्च
दाष्टिनिपयिकं तदस्य कर्म ॥

(१३५) ज. रात्र विषयिकं; ख. राच्छ्र विषयीकं; च. छ. राष्ट्र विषयिकं ॥

(१३६) अयंलोकः । वसन्तः । प्रातः सवनम् । गायत्री
त्रिवृद् रथंतरम् इति तद्भक्तानि ॥ ६७ ॥

(१३६) क. ख. ग. आयं, क. ग. वसनः; ख. संनः, क. ख. ग. च. छ.
तद्भक्तानि ॥

(१३७) वायुः । वरुणः । इन्द्रः । रुद्रः । पर्जन्यः । बृह-
स्पतिः । ब्रह्मणस्पतिः । वास्तोष्पतिः । श्वेतस्यपतिः । कः ।
यमः । अपानपात् । मित्रः । विश्वकर्मा । मन्युः । तार्क्ष्यः ।
दधिक्राः । सरस्वान् । अग्निः । असुनीतिः । वाजः । कुतः ।
वातः । ऋतः । मृत्युः । धाता । विधाता । पुरुवाः । गन्धर्वाः ।
अनड्वान् । प्राणाः । स्तम्भः । ब्रात्य इति सूक्तभाञ्जि ॥

(१३७ से १४१ पर्यन्त तु० क० निघ० ५ । ४-५ और निरु० ७।१०
क. ख. ग. च. छ. कायः, वायुः के लिये । १४१ ख. बृहस्पतिः
ब्रह्मणस्पतिः नहीं हैं । क. ख. ग. च. छ. मित्रं । ख. मत्यः; छ. मन्यः ।
क. ख. ग. च. छ. दधिक्रा । क. ख. च. अश्वनीतिः; ग. छ. अश्वि-
नीतिः । च. मृत्युः । क. ग. स्तम्भाः । क. ख. ग. च. छ. सूक्तभाञ्जि ॥

(१३८) प्रजापतिः । चन्द्रमाः । सोमः । इन्दुः । अदितिः ।
धेनवः । अहिर्बुध्न्य इति निपातभाञ्जि ॥

(१३८) क. ख. ग. च. छ. इन्द्रः । ख. अहिर्बुध्नः । ज. ख. ग.
च. छ. निपात भाञ्जिः ।

(१३९) सरस्वती । वाक् । अदितिः । उर्वशी । गौः ।
धेनुः । सरमा । उषा । इन्द्राणी । पृथिवी । दस्युः । गोधुकसा ।
विराट् । अघ्न्याः । सिनीवाली । कुहूः । अनुमतिः । राका । यमी ।

सरण्यूः । पथ्या । रोदसी । देवपत्न्यः । मरुतः । रुद्राः । ऋभवः ।
अंगिरसः । भृगवः । अथर्वाण इति संस्तविकास्तस्यैकवद् बहु-
वत् स्त्रीवच्च ॥

(१३९) ग. उर्वसी । ख. च. छ. गोः, क. ग. च. छ. सरसा ;
ख. सरस । ख. च. छ. गाधुकसा । क. ख. ग. च. छ. अप्त्वा, क. ग.
च. छ. सिनीवाली, ख. च. छ. कुहः । क. ख. ग. च. छ. मेयी, क. ग.
च. छ. सरण्यू ; ख. सरण्य । च. देवपत्यः ; ख. दिवा पत्यः । क. ग.
च. छ. रुद्रः ; ख. में नहीं, ख. ग. ऋभवः । क. ग. च. छ. संसूचिकांस्तुः
ख. संसूचि—क. ग. कवत्. क. ग. बहुः ख. उहु ॥

(१४०) स्नेहानु प्रदानं वृत्रवधोया च का च बलकृतिस्त-
दस्य कर्म ॥

(१४०) क. ग. च. छ. वृत्रचर । ख. वृत्स्य । न. ख. च. छ.
या च कं च । बलंकृति—सूद् अस्य ।

(१४१) अन्तरिक्षलोकः । ग्रीष्मः । मध्यंदिनं सवनम् ।
त्रिण्डुप् पञ्च दशः । वृहदिति तद्भक्तोति ॥

(१४१) क. ख. ग. च. छ. अंतरिक्षं—लोकाः । ख. सवनं नहीं ।
क. ग. त्रिण्डु ; ख. तृण्डु ; च. छ. तृण्डुप् , क. ख. ग. पंचदश ; च. छ.
यंचदसः ; च. में क्या आना चाहिये कुछ नहीं लिखा, क. ख. ग. छ.
तद्भक्तोति ।

(१४२) आदित्यः । सविता । भगः । सूर्यः । पूषा ।
विष्णुः । केशी । विश्वानरः । वृषाकपिः । कालः । ब्रह्मचारी ।
रोहित इति सूक्तभाजि ॥

(१४२) १४२ १४७ तक तु० क० निघः ५ । ६ और निरु०
७ । ११ ॥

ख. उरा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च.
छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यद् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः ।
विवस्वान् । दक्षः । अर्थमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-
भाञ्जि ॥

(१४३) क.ग. दध्यडाः; ख.च.छ. दध्यद्रा, क.ख.ग.च.छ. एकपात्
अजः । ग. विवस्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तव वृषाकर्षि
(सिच्) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहितः है ।
क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उपाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः ।
आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-
कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उपा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ.
साध्या, क. ग. सप्त ऋषयः ; छ. सप्त रिषया, क. ग. विश्वे । क. ग.
च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभिं (श्च) रसाधारणं यच् च
(प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च.
छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं
१३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती ।
सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असो, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश वृहद्, १३६
से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-
पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठानाम् ; ख. पृष्ठमानाम्, ख. ग. च.
छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः
संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥ ४८ ॥
समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नर्दी । क.ग.च.छ. संस्तविकः; ख. संस्तवितः,
वः. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सक्य ग. ख. च. छ. निघंटः ।
अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥
अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

ख. उरा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वाः यमः । अज एकपात् । मनुः । विवश्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-भाञ्जि ॥

(१४३) क.ग. दध्यङ्गाः ख.च.छ. दध्यङ्गा, क.ख.ग.च.छ.एकपात् अजः । ग. विवश्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तथ वृषाकर्षि (खिच) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहित. है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उपाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उपा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्ये । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त ऋषयः ; छ. सप्त रिषयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि (श्च) रसाधारणं यच्च च (प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसाधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असौ, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश वृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-
पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठानाम् ; ख. पृष्ठमानाम् , ख. ग. च.
छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः
संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥४८॥
समाप्तम् ॥

(१४८) ख. मे च नर्श । क.ग.च.छ. संस्तविकः; ख. संस्तवितः,
क. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सव्य ग. ख. च. छ. निघंटः ।
अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥
अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

ख. उपा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः । विवश्वान् । दक्षः । अर्थमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-भाञ्जि ॥

(१४३) क.ग. दध्यङ्गाः; ख.च.छ. दध्यङ्गा, क.ख.ग.च.छ. एकपात् अजः । ग. विवश्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तव वृषार्कपि (सिञ्च) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लो.हित. है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उपाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उपा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त रषयः ; छ. सप्त रिषयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि रश्च) रसाधारणं यच्च च (प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असौ, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश वृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-
पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठानाम् ; ख. पृष्ठमानाम्, ख. ग. च.
छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः
संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥ ४८ ॥
समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नर्दी । क.ग.च.छ. संसूचिकः; ख. संसूचितः,
क. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सक्य ग. ख. च. छ. निघंटुः ।
अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥
अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

पदसूची ।

अ		अम्भृणः	६८
अहिर्बुध्न्यः	१३८	अद्भुतः	६८
अक्षयाः	१३९	अधुना	६८
अक्षुमतिः	१३८	अधाह्यः	७१
अंभिरसः	१३८	अद्धा	७१
अजिरम	१०६	अयाविष्ठा	११६
अकूपारस्य	११५	अपाष्ठः	११६
अप्रायुवः	११५	अस्रः	११६
अधिगुः	११५	अन्धः	११५, ११६
अस्कृधोयुः	११५	अभोके	११७
अर्कः	११५	अनेन	१२५
अमवान्	११५	अन्या	१२५
अमीवा	११५	अग्रायी	१३४
अम्यक्	११५	अधर्वाण	१३४, १३५
अप्रतिष्कृतः	११५	अयंलोकः	१३६
अमूरः	११५	अपांनपात्	१३७
अनशरातिम्	११५	अग्निः	१३७
अनर्वा	११५	असुनीतिः	१३७
अभिधेतन	११५	अनह्वान्	१३७
अष्टमर्त्यः	११६	अधर्वा	१४३
असिपक्	११६	अज एकपात्	१४३
अम्बः	६८	अर्थमा	१४३
		अर्धति	९
		अशनशि	२

ओषधि	२८	अध्व्या	८२
अभ्यर्षः	२८	अण्व्यः	८२
आशिपः	२८	अत्यः	९३
अर्चिं	२०	अमा	८९
आविष्यन्	१५	अज्मा	८८
अमनि	५१	अप्रवाना	८१
आगः	६३	अश्लेमा	६२
अहः	६३	अनेद्यः	६२
अशस्ति (:]	६३	अनिन्द्यः	६२
अर्बुदम्	६६	अनवद्यः	६२
अत्यर्बुदम्	५६	अनन्ते	६०
असंख्येयम्	६६	अस्तर्मीके	७३
अयुतम्	६६	अर्वाके	७३
अर्मकः	६७	अन्तमानाम्	७३
अद्यशंसः	८३	अवमे	७३
अङ्गना	८६	असिक्ती	७४
अन्धः ।	८८	अक्तुः	७४
अव्ययः	९३	अरणः	७५
अरुणयो गावः	९४	अम्भः	७५
अब्रटः	७७	अरिन्दानि	७५
अरयः	७८	अक्षराः	७२
अर्याः	७८	अन्नम्	७५, ८८
अनवः	७८	अवनयः	७६
अमतिः	७९, १९, ११५	अश्रुवः	८२
अप्तः	७८	अथर्यः	८२
अरः	९१	अर्णवः	७६
अमृतम्	९१	अजिराः	७६

अध्वरः	८३	आखण्डल	१८
अम्बरम्	८८, ७३	आक्रोशति	४७
अध्वा	९८	आणौ	१०५
अलातृणः	१००	आशुः	९३
अहिः	१००, ७५	आशुशुक्षणिः	११५
अन्नम्	१००	आहनः	११५
असुरः	१००	आङ्गुषः	११५
अद्रिः	१०१	आनुषक्	११५
अश्मा	१०१	आसात्	७३
अर्जुनी	११०	आवयाः	७५
अहः	१११	आपः	७५
अहना	११०	आक्तेर्निपासः	८५
अरुपी	११०	आद्यातयः	८५
अभीगावः	११३	आयवाः	७८
अपीच्यम्	१०७	आभीशवः	८२
अज्राः	१०७	आच्चाकशत्	२
अक्षरम्	१०२	आयती	८१
अदिति १०२, ९२, १६, ७२, १३८, १३९		इ	
अनुष्टुप्	१०४	इडा	८८, ९२, ७२, ३७
अर्कः	१०४, ८८	इरावतः	७६
अपः	६१, ७५	इषम्	८८
अमः	६१, ८७	इन्द्रियम्	९०, १०३
आ		इष्टाति	२८
		इरज्यति	१०, २१
आयुधानि	७५	इषुध्यति	१२
आदित्यः	१४२, १४४	इनदि	२०, ६१

इदानीम्	६९	उक्षः	६८
इदम्	७५, ११६	उक्षितः	६८
इधिः	९५	उक्षा	६८
इन्दुः	९५, १३८	उक्षिता	६८
इनः	११४	उरू	६८
इष्टम्	१०७	उर्वी	७२, ७४
इर्मन्तासः	११५	उकथ्यः	६२
इलीबिशः	११५	उरुची	
इराविणः	११५	उपाके	७३
इधुणा	११६	उपमे	७३
इधमः	१३३	उपराः	८९
इन्द्रः	१३४, १३७	उदाधिः	१००
इन्द्राणी	१३९	उपरः	१०१
ईडे	११६	उपलः	१०१
ईमहे	१२	उपन्दिः	६०
		उपासि	११५
		उपलप्रक्षिणी	११५
उर्व्यः	७६	उराणः	११६
उशिर्जिः	८५	उपसः	११६
उत्सः	७७	उत्पवाधत्	११६
उस्त्रा	९२, ११२	उपार्जहिका	१२१
उस्त्रिया	९२	उषासानका	१२१
उदरम्	८०	उर्धशी	१३९
उद्मसि	३	उषा	१३९, १४३
उशिक	३	ऊर्म्या	७४
उभयत्र	३१	ऊधः	७४
उरुयति	१४	ऊर्जः	८८

उ

ऊर्ध्वैः ध्रुवसः	९३	एकचक्रम्	११६
ऊर्जस्वती	११०	ओ	
ऋ		ओदनः	१००
ऋमवः	१३९	ओजः	७५, १०३
ऋभुः	८५	ओण्यौ	६०
ऋष	८७	क	
ऋश्यदः	७७	कल्मलीकिनम्	२०
ऋंजति	४४	कमथः	११६
ऋहन्	६७	कः	१३७
ऋष्वः	६८	कण्वः	८५
ऋभुक्षा	६८	कङ्कम्	८८
ऋत्विजः	९६	कविः	८५
ऋक्	१०२	कनकम्	८२
ऋचीषमः	११५	कक्ष्याः	८२
ऋक्षाः	१२०	ककुभः	९९
ऋतुः	१२७	कशा	१०२
ऋतः	१३७	कश्यपः	१०५
ऋ		कनति	३
ऋभ्नोति	१०	कर्धरम्	६१
ऋणद्धि	१०	करणानि	३१
ऋच्छति	१०	करिकत्	६१
ऋतम्	७१	करन्ती	६१
ए		कर्तुम्	६१
एतग्वः	८३	कर्त्ता	६१
एतशः	८३	कर्त्तव्य	६१
एलबः	११६	कर्मणः	६१

कवचम्	७५	कुणारू	१००
कम्	७५	कुत्सः	१०४
कर्वुरम्	७६	कुलिशः	१०४
करांसिः	६१	कुटस्य	१०५, १२१
कर्म	८५	कुल्याः	७६
करुरती	११५	कुशयः	७७
कानिषत्	३	कुलायम्	८९
काशति	६१	कुनखी	११६
काष्ठा	७५, ९९	कुरीरम्	११६
कारुः	९७	कुवितः	११६
काकुः	१०२	कुतः	१३७
कायमानः	१०५	कुहः	१३७
काणुका	१०५	कुर्वति	१९
कास्पीव कंसम्	११६	कृपण्यति	९
कालः	१४७	कृच्छ्रम्	६५
काञ्चनम्	९१	कृशमः	६७
काटः	७७	कृधुकः	६७
कारोत्तरः	७७	कृपण्युः	९७
किमीदी	११६	कृष्टयः	७८
किरषः	१००	कृशनम्	९९, ७९
कियेघाः	१०५	कृत्तिः	८८
कीलालम्	८८	कृदरम्	८०
कीस्तासः	८५	कृपीष्टम्	७५
कीरिः	९७	केतुः	८४
कीलालम्	११६		
कुरवः	९६		

केवटः	७७	गर्दनम्	८८०
केशी	१४०	गर्तः	८९
केपयः	१०५	गयः	८७
कोभति	२७	गम्भीरम्	७५
कोशः	१००	गहनम्	७५
		गभीरम्	७५
क्रतुः	९५, ८४, ६१	गम्भीरे	६०
क्रन्दः	१०५	गरः	७५
क्राणा	१०५	गदति	९
क्रिविः	७७	गमेः	२
क्रोधे	१८	गभस्तयः	११२
क्वणन्	१००	गभीरा	१०२
क्रोसनः	९७	गम्भीरा	१०२
		गणः	१०२
		गन्धर्वाः	१३७
खरे	१०६	गह्वरम्	७५
खजे	१०५	गावः	११३
खले	१०५	गायत्री	१३६
खर्गला	११६	गाथा	१०२
खाः	७६	गान्धर्वा	१०२
खादो	७६	गातुः	७२
खाटः	७७	गायति	१०२
खाय	१०५	गिरिः	१०२
खेदयः	११३	गिर्वणाः	१०२
		गीः	१०२
गभस्ती	८१	गुल्फः	११६

(८)

गूर्धयति	०	चयः	१०१
गुदसः	८५	चपले	११५
गोक्षुकरसा	१३८	चन्द्रमाः	१३८
गोः	८२	चर्षणयः	७८
गोत्रा	७२, १०१	चापि	२
गोपायति	३४	चाकनन्	३
गोः	१३०, ७२	चाण्डा	११५
गोरी	१०२	चित्रामघः	११०
ग्रा	८५, १०२	चिन्	११५
ग्मा	७०	चिक्रि	११६
ग्राया	१०१	चितम्	८४
		चूर्णः	७५
घ		चेतः	८४
घर्मः	९५, १११	च्यौकम्	१०३
घृतम्	७५	च्यवाना	८१
घृताचि	७४	च्ययनः	११५
घृणिः	१११		
घोपः	१०२		
घंसः	१११	छन्सत्	३
		छन्दति	९
च			
चक्रि	२	छन्दः	
चष्ट	२	छदिः	८९
चकमानः	३	छदिः	८९
चाक्षुरीभमहित	३८	छाया	८९
चकृति	५२		
चकृत्	६१		
चम्वा	६०	ज	
चमसः	१००	जरिता	९७
		जहा	११५

जसुरि	११५	जुपते	३
जवारू	११५	जुगुः	११६
जराध्य	११५	जहुरे	११५
जधवः	११५	जूर्णिः	१०६
जस्यत्पम्	११६	जौषवाक्रम	११५
जलाली	११६	ज्येना	११६
जगतः	७८	ज्येष्टः	१०५
जन्तवः	८७	ज्योतते	२०
जठरम्	८०	ज्वले	२०
जगृतम्	८०		
जलम्	७५		
जह्न	७५		
जलापम्	६४, ७५	टुह्यवः	८७
जक्षति	५३		
जमत्	२०	तर्पाः	८३
जरते	८	तका	८३
जल्पति	९	तस्करः	८३
जङ्गणाभवन्	२०	तनयम्	८७
जामि	७५, १३५	तक्म	८७
जाः	८७	तस्थुषः	७८
जातरूपम्	९१	तत्र	१०७
जामयः	८०	तरीणः	१०६
जिह्वा	१०२	तरः	१०३
जिघर्ति	४२	तविषी	१०३
जिघर्त्ति	३२	ततनुष्टिम्	११५
जिन्वति	३१	तन्यन्तः	११६
जीराः	१०६	तमायीचयः	११६

तपति	१७,११६	तयम्	१०६
तनूनपात्	१३३	तृणिं	१०६
तपः	९	तृनुजानः	१०६
तडित्	१९, ७३	तृर्वति	१९
तवसः	६६	तृयम्	७५
तमः	७४	तृपु	१०६
तमस्वती	७४	तृणोढि	१९
तार्क्ष्यः	१३७,९३	तृप्रम्	६५
तायुः	९३	तृत्तिः	७५
ताजत्	१०६	तेजः	८
ताडुरि	११६	तेकम्	८७
तित्तउ	११६	तेयम्	७५
तिरः	११८	त्यजः	१८
तिस्रोदेवीः	१३३	त्वः	११९
तिरति	१६	त्वप्रा	१३३
तुज्यमानासः	१०६	त्वक्षः	१०३
तुग्चनि	११५	त्विप्यति	१६
तुरीपम्	११५		
तुरू	८७	थलित	६१
तुर्वशाः	७८		
तुकः	८९		
तुज्जति	१३,१४	दतिः	१००
तुवि	६६	दक्षः	१०३, १४३
तुर्वेश	७३	दनः	११५
तुग्रथाः	७५	दरिद्रः	११६
तृत्तुजिः	१०६	दन्नम्	९१

दधिक्राः	९३,१३७	दिवः	१०८
दधिक्रावा	८३	दिविष्टिषु	११५
दुर्दुरम्	८०	दीधितयः	८२,११२
दयते	११६	द्वीदयति	२०
दयन्ति	११६	दुरोणे	११६
दस्य	१३९	दुरोणम्	८९
दधति	२५	दुर्याः	८९
दशस्यति	२८	दुवस्यति	१०
दस्यति	४२	दुग्धम्	११५
ददाति	१३	दूतः	११५
दभ्नोति	१९	दृशिहाम	३९
दहरकः	६७	देवताता	९५
दमस्वती	७४	देवयवः	९६
दमः	८८	देवीर्द्वारः	१३३
दानवः	१००	देवपत्न्यः	१३१
दानः	९०	देवा चष्ट	२
दानम्	९०	दैव्याहोतारा	१३३
दासते	२४	दोषः	११६
दासति	१३,१९	दोधति	१८
दाशति	१३	दोवति	१९
दान पनुपरिवस्यते	५९	दोषा	७४
दिवा	१११	दंसः	६१
दिनम्	१११	द्यविः	१११
दिवे	१११	द्यावापृथिव्योः	६०
		दुस्त्री	११६
		दुस्त्रम्	६४,९०,१०३

नपात्	८७	नु	६
नमः	८८	नुछु	११६
नराः	७८, ९३	नूचित्	१०६
नहुषः	९३	नूतनम्	६९
नराशंसा	१३३	नूत्नम्	६९
नादः	८७	नृम्णम्	१०३
नाकः	१०८	नेमि	१०४
नादिना	११६	नेमधिति	१०५
नामानि	२०	नेमः	८८, ११९
नियुत्वान्	११४	नोधात्	१०६
निष्यम्	१०७	नौः	१०२
निवित्	१०२	नौति	९
निष्पपी	११५		
निश्रम्भाः	११५	प	
निषामयत्योः	२	पर्वतः	१००
निर्ऋते	७	परिघः	१०१
निवसे	२८	पराचैः	१०९
नितोजति	१९	परावते	१०९
निवपति	१८	पविः	१०४
निर्ऋति	६५; ७२	पवित्रम्	७५, ११५
नियुतम्	६६	पराशरेः	११५
निघृणवः	६७		
नियुतोवायो	९३	परङ्गति विलीके	१२४
निर्णिकृ	७९	पराणः	१२८
नीलागलसाला	११६	परजन्यः	१३४, १३७
नीललोहित	१०६	पथ्या	१३९
नीरम	८९	पचति	२

पचते	२	पावनम्	७५
पणते	९	पार्वत्यः	७६
पणस्यति	९	पाकस्थामा कौरयाण	११५
पणायते	९, २७	पिनाकम्	१२२
पप्रिक्षाः	९	पिघति	२९
परि	११	पिपर्त्ति	१४
परिस्रव	११	पिप्पहु	१७
पवस्व	११	पिप्लुम	७५
पत्यते	२१	पितुः	८८
पथति	२०	पिष्टम्	७९
पराणि	७२	पीरिठम्	९८
पयः	७४, ७५, ८८	पीठम्	९८
पस्तयम्	८९	पीयति	२८
परीसानम्	८०	पीपरत्	१२
पंचजनाः	७८	पुच्छघौ	११६
परेकौति		पुनाति	२७
पाणिघः	१०१	पुष्यति	४१
पाजः	१०३	पुरु	६६
पाने	२९	पुरधी	६०
पारयति	१४	पुरीपम्	७५
पाति	१४	पुरुरवा	१३७
पासति	१४	पुरु भोजाः	१०१
पाकः	६२	प्रा	७२, १४२
पाश्वौ	६०	पूजयति	२७
पावकम्	७५	पूर्वाः	७८
पावम्	७५	पूरवः	७८

पृथिवी	१३४,१३८	प्रतिष्ठे	६०
पृक्षः	८८	प्रशस्ये	६०
पृथिव्याः	७२	प्रजा	८७
पृच्छति	९	प्रकलचिद्	१२८
पृथग्भावे	२८	प्रजापतिः	१३८
पृणति	१३,१४	प्रथति	२०
पृथिवी	९८	प्राणः	१३७
पृश्निः	१०८	प्रातः सवनम्	१३६
पृतना	१०५	प्राति	१३,१४
पुत्सु	१०५	प्राशु	१०६
पृथुञ्जया	११५	प्रीतो	३०
पृपत्योमस्ताम्	७४	प्लाति	१५
पेशः	७२,२१		
पैङ्गः	९३	व	
पौंस्ये	१०१	वर्हिः	९८
पौंस्यानि	१०२	वलाहकः	१००
प्रजापति	९५	वक्रुरः	११५
प्रतरणं	१०५	वभस्ति	१५
प्रतद्वस्	११५	वप्सति	१५
प्रतोद्	११५	ववधाम	१५
प्रग	१५	वहोः	७१
प्रयुतम्	६६	वद्	५१
प्रतिष्ठा	६७	वाधः	१०३
प्रत्नम्	७०	वाह	८१
प्रदिवः	७०	वाहोः	८१
प्रवयः	७०	विष्कले	११६
प्रशस्य	६२	विभर्ति	२५
प्रपित्वे	६०,११७		

वीजम्	८७	भारताः	९६
बुसम्	७५	भावती	११०
बुद्धेः	८४	भास्वती	११०
बृहस्पतिः	१३७	भात्रुः	१११
बृहत्	६८	भारती	१०२
बृवुकम्	७५	भ्राशते	२०
बृतम्	९०	भ्राजते	२०
वेकनाटान्	११५	भामः	१८
ब्रध्नः	६८, ८७, ८८	भामते	१८
ब्रह्मचारी	१४२	भ्राणाति	१८
ब्रह्मणस्पतिः	३३७	भुरिजौ	८१
ब्रह्म	८७	भुरण्युः	१०६
	भ	भुवनम्	७५
भगः	९०, १४२	भूमिः	७२
भर्गः	९१	भूः	९८
भरे	१०५	भूरि	६६, ७५
भविष्यत्	७५	भूतम्	७५
भजति	५५	भृगवः	१३४, १३९
भवन्	२०	भृजति	१९
भलधः	१५	भृणीयते	२६
भवेति	१५	भृपजम्	६४, ७५
भनते	८	भेद्योजनयोश्च	१७
भन्दते	९	भ्रपते	१९
भनति	६		म
भरित्रे	८१	मित्रः	१३७
भार्या	८५	मिमेती	४

मृदाति	१९	यातयते	१९
मेडिः	१०२	याचते	१२
मेहना	११५	यामि	१२
मेदी	११६	युग्भिदि	
मेध्यम्	७५	योष्टिः	२
मेधा	८४	योनिः	७५
मेना	८६	योक्ताणि	८२
मेधाविनः	८५	योजनानि	८२
मेकी	७४	योषा	८६
भोक्तः	७०	योषितः	७६
मंतस।	१०५	यौति	९
मंत्र (य) ते	९	यंतरः	१२

य

र

यतस्रचः	८६	रसः	७५, ८८, १०२
यमः	१३७, १४३	रजः	७४
यमी	१३९	रस्या	७४
यत्रास्मनतः	११६	रजसी	६०
यदवः	७८	रदति	४६
यदुः	८०	रक्षे	१४
यद्वयः	७६	र	२८
यशस्वती	७५	रशनाः	८२
यशः	७५	रयिः	९०
यहः	६८	रत्नम्	९०
यतः	७०	रकमम्	९१
यादृशिमन्	११५	रप्सु	७९
यातारम्	११६	रतयः	८६
थादः	७५	रथः	१२२
		रम्मः	१२२

रजति	११६	रेमः	९७
रघुः	११६	रेतः	७५
रन्तु	११६	रेभति	९
रणः	१०५	रंकणः	९०
राज्रेः	७४	रेनुः	८५
रासति	१३	रैवताः	१०१
राजति	२१	रोधसी	६०
राति	६३	रोदसी	६०, १३९
रादले	२८	रोदितोः	९४, १४२
राघः	८०	रोधचक्राः	७६
रायः	९०	रैति	९
रासभाः	९४	रोहिणः	१०१
राका	१३९		
राजः	११५		
राश्री	११४	लोहम्	९१
रिपः	(६३)	लिङ्काः	११६
रिपुः	६३, ८३	लितगुलौ	
रिति	१९		
रिञ्जति	२		
रिक्थम्	९०	व	
रिहा	८३	वसवः	११२, १४४
रिफा	८३	वकारः	११५
रिभ्वा	८३	वम्रीभिः	१२१
रिशादसः	११५	वसथम्	८९, १२३
रुद्रः	९७, १०१, १२९	वणिजः	१२८
रुमथा	११६	वनस्पतिः	१३३
रुपंकिः	११६	वसन्तः	१३६
रुजानाः	७६	वरुणः	१३७
		वगनुः	१०२
		वसा	१०२

वज्रः	१०४	वविषिपुः	६८
वधः	१०३, १०४	वरिषीः	६८
वयः	१०३	वस्वी	७४
वर्गः	१०३	वरुणः	७५
वहाः	७६	वलिशानः	१०१
वक्षणाः	७६	वाजः	८८
वनशुः	८३	वातः	१३७
वयुनम	८४	वाक्	१३९
वनः	८८	वाजिनः	१४४
वत्रिः	७९	वालहा	११५
वर्षः	७९	वाते	११६
वपुः	७५, ७९	वालिनि	११६
वहिः	९३	वामस्य	११६
वसु	९०	वायुः	१३७
वर्म	८९	वास्तोष्पति	१३७
वराहः	१०१	वाजरान्ध्यम्	११५
वलः	१०१	वाजगन्ध्यम्	११५
वस्तोः	१११	वाजी	८३
वनम्	७५, १११	वामम्	९०
वसा	१०२	वाद्यतः	९६
वशिम	३	वाजिती	११०
वनोति	३	वाजिनीवती	११०
वनति	६	वातरंहा	१०६
वल्गूयति	९	वाणी	१०२
वन्दते	९	वांशी	१०२
वन्दति	१६, २७	वाणीची	१०२
वक्षति	२८	वाणः	१०२
वनेमहि	१२	वायि	२
वयति	१५		

वाञ्छति	३	विनङ्गसौ	८१
वाद्यति	९	विपाः	८२
वाद्यते	२७	विदधः	९५
वाचौष्टपति	४५	विशत	९८
वाः	७५	विभावरी	११०
वारि	७५	विष्टप्	१०८
वासरम्	१११	विधेम	१०
विश्वकर्मा	१३७	विवासति	१०
विधाता	१३७	विस्वति	३३
विराद्	१०२, ११९	विस्याप्ये	३३
विश्वानरः	१४२	विन्दति	४०
विषस्वान्	११६, १४३	विश्वम्	६६
विश्वेदेवा	१४४	विहायः	६८
विश्ववाहा	११६	विरप्शी	६८
विजान्ति	११६	विष्ट्री	६१
विपश्य (त)	११६	विषाणे	६०
विष्णु	९५, १३४, १४२	विषम्	७५
विपा	१०२	विस्त्रुतम्	७५
विद्युत्	१०४	वीडु (तु)	१०३
विवाक्	१०५	वृषाकपिः	१३९
विखादः	१०५	वृषाकपायी	१४४
विद्रुधे	११५	वृते	११६
विपुण.	११५	वृत्रतूर्ये	१०५
विदथानि	११५	वृत्रम्	९०
विजामातुः	११५	वृक्तबर्हिषः	९६
विग्रः	८५	वृकः	८३, ९६
विप्रः	८५	वृत्रः	१००
विश्वरूपा	९४	वृपन्धिः	१००
विशः	७५	वृचौ	४१
विषस्वन्तः	७५		

वृद्धेः	१६	ब्रीहि	११६
वृजिनम्	६३	श	
वेदः	६१,८०,९५,११६	शची	८४,१०२
वेनः	८५	शर्म	८७
वेश्म	८८	शरणम्	८७
वेपः	६१,९५	शर्याः	८२
वेति	३	शक्करी	८२
वेष्टि	३	शब्दयति	८
वेदयति	९	शशमानः	७
वेनति	९,१५	शरु	२८
वेति	१५	शर्धति	३७
वेवेष्टि	१५	शमलम्	६३
वैश्वानरः	१४३	शतरा	६४
वैतसः	१२३	शश्वत्	६६
वोपा	७४	शतम्	६६
व्यापि	२	शकम्	६१,७५
व्यानशे	२	शमी	६१
व्याखदि	२८	शक्तिः	६१
व्यानशिः	६६	शवः	७५,८८,११६
व्युच्छति	२८	शब्दः	१०२
व्योम	७५,९८,९८	शम्बः	१०४
व्योमनी	६६	शम्बरम्	७५
व्रजिः	८३	शर्वरी	७४
व्रन्दी	११५	शमोण्यात्	११६
व्रजः	१०१	शाखा	८२
व्रतम्	६१	शाहः	८८
व्राताः	७८	शार्धः	१०३
व्रात्म	११६	शावः	१०३
व्रात्य	१३०	शातवन्तः	६४
विशः	८२	शिक्षति	३७
		शिल्पम्	६१,६४

शिवम्	३४	द्वयेनासः	१३
शिरिणा	७४	ध्रुवः	८८
शिवम्	१०६	श्रायन्त इव	१०६
शुक्रम्	७५	श्लाघायाम्	२७
शुभम्	७५	श्लिष्यति	५४
शुनम्	६४	श्लोकः	१०२
शुम्भति	३५	श्वघ्नी	१२७
शुरुधः	१०६	श्वसति	१८
शुष्मम्	१०३	श्वानम्	९०
शुष्णम्	१०३	श्वापदः	११६
शूर्ताः	१०६	श्वेत्या	११०
शूयनाः	१०६	स	
शूपम्	६४	सचनम्	९५
शृङ्गाणि	२०	सवाधः	६६
शृणति	१९	सगरः	९८
शेषः	८७	सलिलम्	९८
शेषः	१२३	समुद्रः	९८
शेषवृधम्	६४	सस्त्रिः	१००
शेषम्	६४	सस्वः	१०७
शोचिः	२०	सरस्वती	१०२, १३९
शोकी	७४	सप्त	२
शोभते	३५	सपति	९
शंसा	१०६	सहोति	
शं	६४	सहस्रम्	६६
शिवाता	६४	सरिरम्	६६
शनथति	१९	सत्रा	७१
श्यावाः	९४	सहः	१०३
श्यावी	७४	समनीके	१०५
		सङ्गा	१०५
		समनम्	१०५

समत्सु	१०५	सविता	१४७
समरणे	१०५	सप्त ऋषयः	११२, १४४
समोहे	१०५	सानौ	१०१
समर्थे	१०५	साध्यासः	११२
सत्त्वा	११५	साचीवित्	१०६
सललूकम्	११५	सायकः	१०४
सवीमनि	११५	सामुघति	२७
सदान्वे	११५	सादरे	२८
सप्तघ्नतः	११६	साधते	२०
सगणाः	११६	साध्याः	१४४
सर्वतैभ्यः	११६	सिरिः	९८
सतः	११८	सिद्धते	२
सरस्वत्यः	७६	सिपक्ति	२३
ससम्	८८	सिकः	११६
ससिः	९३	सिन्धवः	७६
सवः	६१	सिनम्	८८
सरः	७५	सिनीवालीः	१३८
सहः	७५	सीराः	७६
सणीर्कम्	७५	सुन्नावरी	११०
सक्ष	७५	सुपर्णासः	११२
सदन	७५	सुखेन	३८
सत्यम्	७५	सुदिनम्	६४
सत्	७५	सुखस्य	६४
सर्वम्	७५	सुनिः	११६
सर्पिः	७५	सुमतिः	११६
सर्गाः	७५	सुतम्	८८
सरस्वान्	१३७	सुपर्णा	८८
सरना	१३९	सुक्षेमम्	७५
सरण्युः	१३९		

सुरा	७५	स्तम्भः	१३७
सुखम्	७५	स्नेह (य) ति	१८
सुपर्ण	१४३	सृष्टः	१०५
सुष्टि	१०६	स्पर्धायाम्	२८
सूरीः	९७	स्फूर्जति	६
सूनरी	११०	स्यूमकम्	६४
सूनुतावरी	११०	स्यन्द्रासः	१९३
सूर्पा	१०२, १४४, १४७	स्रोशित	४३
सूर्क्षति	१२८	स्रोत्याः	७६
सूनुः	८७	स्रवः	७५
सूनुना	८८	स्रध्नाति	१९
सृकः	१०४	स्वः	८५, १०८
सृजति	२०	स्वयम्भूः	९८, १०८
सेवते	९	स्वसराणि	१११
सेचति	२३	स्वाहा	१०२
सेचते	२३	स्वरः	१०२
सेचन	२३	स्वनः	१०२
सेचति	४७, ५६	स्वादेन	२८
सेने	१०५	स्वस्त्ययलेपी	१२
सोमः	१३४, १३८	स्वपे	२२
संख्ये	११५	स्वरति	२०
संयोगः	११५	स्वारम्	१०६
स्तरते	१६	स्वसृतः	७६
स्तपति	६	स्वधा	८८
स्तपुते	१९	स्वसार	८२
स्तायु	९७	स्वधे	६०
स्तोतुः	८७	स्वर्गीकरम्	७५
स्तोभति	९	स्वाहा	१०२
स्तोति	८	स्वाहा	१३३
स्तुभिः	१२०	हर्यति	३

हरः	१८,२७	हकिर	१२६
हाठी	१८	क्ष	
हविः	७५	क्षयति	२१,११६
हरितः	७६,८२	क्षये	४२
हरस्वत्यः	७६	क्षमा	७२
हरी	९४	क्षपा	७४
हरय	९४	क्षत्रम्	७५,९०
हरितः	९४	क्षपः	७५
हयः	९३	क्षरम्	७२
हरितम्	९१	क्षया	८२
हर्म्यम्	८९	क्षराः	७१
हिनोति	१६	क्षा	७२
हिरण्यम्	९१	क्षितिः	७२
हिरक	१०७,१०९	क्षितयः	७२
हिमा	७४	क्षोरम्	७५
हृत्वि	२७	क्षु	८८
हृणीय	२६	क्षुम्पम्	११५
हृणीयते	१८	क्षत्रम्	९०
हृष्यति	२०	क्षत्रस्पतिः	१३७
हृडते	१८	क्षोणी	६०,७२
हृडः	१८	क्षादः	७५
हृम	७५	क्षमा	६२
ह्रात्रा	९७,१०२	क्ष	
हंसासः	९३	त्रिपि	२
हादनम्	७५	त्रपुः	७७
हादते	७	त्रपुपी	१०४
हादयति	७,५७	त्रिहृद् रथंतम्	१३६*
हादनम्	७५		

* यह पता गणों का है पृष्ठों का नहीं

॥ ओ३म् ॥

सूचीपत्र ।

संस्कृत के अनमोल रत्न ।

अर्थात् धेदों, उपनिषदों, दर्शनों, धर्मशास्त्रों और इतिहास ग्रन्थों के शुद्ध, सरल और प्रामाणिक भाषा अनुवाद ।

ये भाषानुवाद पं० राजाराम जी प्रोफेसर डी० ए० वी० कालेज लाहौर के किये ऐसे वाढ़िया हैं, कि इन पर गवर्नमिन्ट और यूनीवर्सिटी से पं० जी को बहुत से इनाम मिले हैं । योग्य २ विद्वानों और समाचारपत्रों ने भी इनकी बहुत बड़ी प्रशंसा की है । इन प्राचीन माननीय ग्रन्थों को पढ़ो और जन्म सफल करो ॥

(१) श्री वाल्मीकि रामायण—भाषा टीका समेत । वाल्मीकि कृत् मूल श्लोकों के साथ २ श्लोकवार भाषा टीका है । टीका बड़ी सरल है । इस पर ७००) इनाम मिला है । भाषा टीका समेत इतने बड़े ग्रन्थ का मूल्य केवल ६।)

(२) महाभारत—अनावश्यक भाग छोड़ अठारह पर्व भाषा टीका समेत । इस की भी टीका रामायणवत् ही है । मूल्य केवल १२)

(३) भगवद्गीता—पद पद का अर्थ, अन्वयार्थ और व्याख्यान समेत । भाषा बड़ी सुपाठ्य और सुबोध । इस पर ३००) इनाम मिला है मूल्य २।) गीता हमें क्या सिखाती है ।—)

(४) ११ उपनिषदें—भाषा भाष्य सहित—

१-ईश उपनिषद्	≡)	७-तैत्तिरीय उपनिषद्	॥)
२-केन उपनिषद्	≡)	८-पैतरेय उपनिषद्	≡)
३-कठ उपनिषद्	≡)	९-छान्दोग्य उपनिषद्	२।)
४-प्रश्न उपनिषद्	।-)	१०-बृहदारण्यक उपनिषद्	२।)
५,६-मुण्डक और माण्डूक्य		११-श्वेताश्वतर उपनिषद्	।-)
दोनों इकट्ठी	।=)	उपनिषदों की भूमिका	।-)

(५) मनुस्मृति—[१] मूल श्लोक मोटे टाइप में [२] श्लोकवार टीका बड़ी सरल और आशय पूरा स्पष्ट कर दिया है [३] मनुस्मृति

पर जो पुरानी सात वंशों में जहाँ कहीं अर्थों में भेद हुआ है, वे भेद भी टिप्पणी में स्पष्ट करे हैं [४] सब से बढ़ कर यह कि मनुस्मृति का जो २ श्लोकों का जो २ विषय, वांध्यायन, वासिष्ठ गौतम, आपस्तम्ब याज्ञवल्क्य वां विष्णु स्मृति के साथ मिलता है, वहाँ उन के भी पते दिये हैं [५] आदि में एक सविस्तर भूमिका में अनेक विषयों पर विचार किया है [६] विषय सूची बड़ा स्पष्ट है। (७) श्लोक सूची भी दिया है। इतने बड़े परिश्रम से ग्रन्थ बहुत ही उपयोगी बना है, और ग्रन्थ भी बहुत बढ़ा हो गया है। मूल्य तो भी ३) मात्र है।

(६) निरुक्त—इस पर भी २००) इनाम मिला है ४॥)

७-योगदर्शन	१)	१५-दिव्य जीवन	१)
८-वेदान्त दर्शन	४)	१६-आर्य पञ्च महायज्ञ पद्धति	१-)
९-वैशेषिक दर्शन	१॥)	१७-स्वाध्याय यज्ञ	१)
१०-सांख्य शास्त्र के तीन प्राचीन ग्रन्थ	॥)	१८-वैदिक स्तुति प्रार्थना	३)
११-नवदर्शन संग्रह	१)	१९-पारम्पर गुरुसूत्र	१॥=)
१२-आर्य-दर्शन	१॥	२०-बाल व्यवहार इस पर	
१३-न्याय प्रवेशिका	॥=)	२००) इनाम मिला है	॥)
१४-आर्य-जीवन	१॥)	२१-सफल जीवन	॥)
		२२-प्रार्थना पुस्तक	-)

२३-हिन्दी टीचर-अंग्रेजी से हिन्दी सांख्य की अनुपम पुस्तक ॥)

२४-द्रौपदी का पति केवल अर्जुन था—यह महाभारत के ही प्रमाणों से दिखाया गया है =)

२५-नल दमयन्ती—नल और दमयन्ती के अद्वितीय प्रेम, विवाह विपद् तथा दमयन्ती के धैर्य कष्ट और पातिव्रत्य का वर्णन ।)

वेद और महाभारत के उपदेश -)। वेद मनु, और गीता के उपदेश -)।

वेद और रामायण के उपदेश -)। वैदिक आदर्श)।
हिन्दी गुरुमुखी -)

नोट—कार्यालय की इन अपनी पुस्तकों के सिवाय और भी सब प्रकार की पुस्तकें रिआयत से भेजी जाती हैं ॥

मिलने का पता—

मैनेजर आर्य-ग्रन्थावलि लाहौर ।

